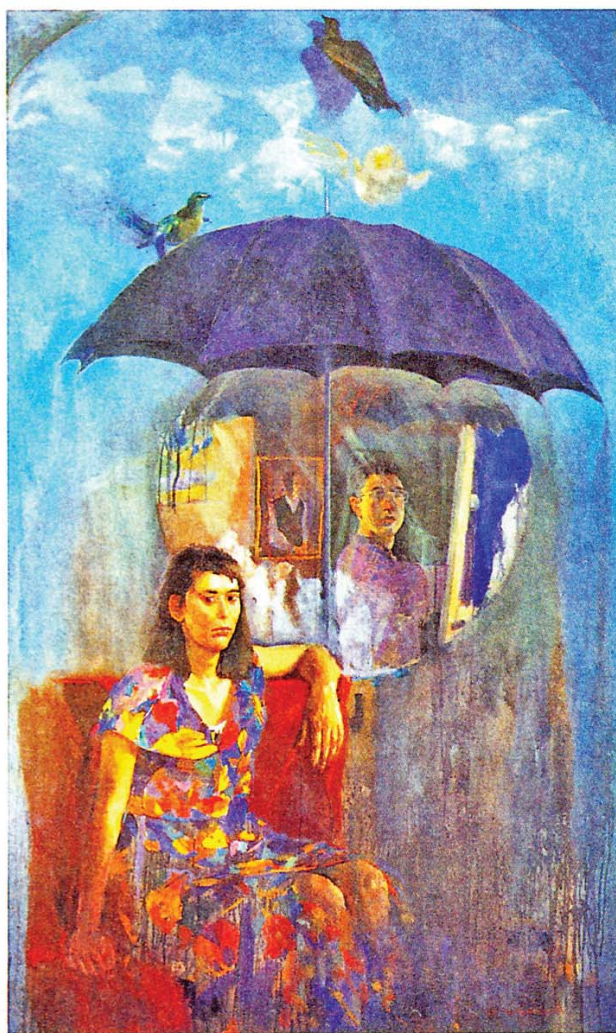

Χαίος και Θύμη

ΤΡΙΜΗΝΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ

ΓΚΑΡΘΙΑ ΛΟΡΚΑ: Απόσπασμα απ' «το μαρτύριο της Αγίας Ολάγιας» (ελληνική γραφή Μάρκος Αντωνίου) • ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΠΑΓΑΝΕΛΗΣ: Προς τα Τσουμέρκα • ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΚΑΡΑΜΠΙΝΗΣ: Φαρσοκωμωδία, καραγκιόζης και παράδοση • ΛΕΥΤΕΡΗΣ ΦΛΟΥΔΑΣ: Πολιτιστικός Αύγουστος '93 στην Κυψέλη Άρτας • ΗΛΙΑΣ ΓΙΑΝΝΙΡΗΣ: Σχολιάζοντας τα (καλώς ή κακώς) ...κείμενα • Γράμμα από ένα νησιώτη

• ΦΩΤΗΣ ΚΟΝΤΟΓΛΟΥ: Το βλογημένο το μαντρί • ΚΩΣΤΑΣ ΡΩΜΑΙΟΣ: Η φωτιά τη νύχτα των Χριστουγέννων • Συνέντευξη με την ANNA ΠΑΠΑΜΙΧΑΗΛ: «Το Δωδεκαήμερο στην παράδοση του λαού μας» • ΚΩΣΤΑΣ ΣΚΟΥΡΤΗΣ: Χριστουγεννιάτικα κάλαντα Χιονιάδων Ηπείρου • Παιδικές χριστουγεννιάτικες εκθέσεις • ΚΩΣΤΑΣ ΜΠΑΛΑΦΑΣ: Ο τόπος μας και η παράδοσή του • ΦΕΔΕΡΙΚΟ

Χάος και Θεία

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ

ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ – ΕΚΔΟΣΗ:

Σύλλογος Κυψελιωτών Άρτας (στην Αθήνα)
«Ο Άγιος Κοσμάς». Συνεργάζεται η Αδελφότητα Κυψελιωτών Άρτας (στην Άρτα) «Ο Άγιος Γεώργιος».

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟ ΝΟΜΟ:

Γιώργος Μακαβέλος.

Διευθύνεται από ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:

Κώστας Αγγέλης, Μπάμπης Καραλής, Ευανθία Νταβαντζή, Κώστας Νταβίσκας, Ειρήνη Σιόντη.

ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ:

Ευανθία Νταβαντζή.

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ, ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ, ΕΜΒΑΣΜΑΤΑ, ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΕΣ:

Φαιδριάδων 129, 113 64, Αθήνα, τηλ.
86 22 703

ΦΩΤΟΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΣΙΑ, ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ:

Ιδεότυπο, Θεμιστοκλέους 37, τηλ. 36 26 319

ΦΙΛΜ:

Αλφάβητο, Καλλιδρομίου 36, τηλ. 64 50 552.

ΕΚΤΥΠΩΣΗ:

Αντρέας Μποτζάκης, Τζαβέλλα 10,
τηλ. 33 01 604.

ΣΥΝΔΡΟΜΗ (για 4 τεύχη)

ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ: 2.000 δραχ.

ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ: 3.500 δραχ.

ΤΙΜΗ ΤΕΥΧΟΥΣ:

500 δραχ.

ΔΙΑΘΕΣΗ:

ΑΘΗΝΑ: Εκδόσεις-Βιβλιοπωλείο «Βιβλιογονία», Ακαδημίας 57, 106 79, Αθήνα, τηλ. 36 34 550 – Εναλλακτικό βιβλιοπωλείο «Κομμούνα», Θεμιστοκλέους 37, Αθήνα, τηλ. 36 02 644.

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ: Βιβλιοπωλείο «Συνάντηση», Καμβουνίων 6, 54 621, τηλ. 231 384

ΤΕΥΧΟΣ 3
ΑΘΗΝΑ
ΧΕΙΜΩΝΑΣ 1994

εξώφυλλο:
Κ. ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΣ,
«Αποκάλυψη», 1991,
λάδι σε καμβά,
200x120 εκ.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

- ❑ 5. Προλογικό σημείωμα
- ❑ 6. ΚΩΣΤΑΣ ΡΩΜΑΙΟΣ:
Η φωτιά τη νύχτα των Χριστουγέννων
- ❑ 9. ΦΩΤΗΣ ΚΟΝΤΟΓΛΟΥ:
Το βλογημένο το μαντρί
- ❑ 13. ΚΩΣΤΑΣ ΣΚΟΥΡΤΗΣ:
Χριστουγεννιάτικα κάλαντα Χιονιάδων Η-
πείρου
- ❑ 14. Ο ΘΕΟΣ ΜΑΣ ΕΠΛΑΣΕ ΤΖΑΜΠΑ
- ❑ 15. Συνέντευξη με την ΑΝΝΑ ΠΑΠΑΜΙΧΑΗΛ:
«Το Δωδεκαήμερο στην παράδοση του λαού
μας»
- ❑ 19. ΦΕΔΕΡΙΚΟ ΓΚΑΡΘΙΑ ΛΟΡΚΑ:
Απόσπασμα απ' «το μαρτύριο της Αγίας Ολά-
γιας»
- ❑ 20. ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΠΑΓΑΝΕΛΗΣ:
Προς τα Τσουμέγκα
- ❑ 23. ΚΩΣΤΑΣ ΜΠΑΛΑΦΑΣ:
Ο τόπος μας και η παράδοσή του
- ❑ 29. ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΚΑΡΑΜΠΙΝΗΣ:
Φαρσοκωμωδία, καραγκιόζης και παράδοση
- ❑ 32. Γράμμα από ένα νησιώτη
- ❑ 35. ΛΕΥΤΕΡΗΣ ΦΛΟΥΔΑΣ:
Πολιτιστικός Αύγουστος '93 στην Κυψέλη
Άρτας
- ❑ 39. ΗΛΙΑΣ ΓΙΑΝΝΙΡΗΣ:
Σχολιάζοντας τα (καλώς ή κακώς)... κείμενα
- ❑ 41. Επιστολές

Τα ενυπόγραφα κείμενα εκφράζουν τις απόψεις των συγγραφέων τους. Η αναδημοσίευση από το περιοδικό «χάος και όψη» είναι ελεύθερη με την προϋπόθεση να αναγράφεται η πηγή προέλευσης.

Προλογικό σημείωμα

Η προετοιμασία της έκδοσης του παρόντος τεύχους συνέπεσε με τις γιορτές των Χριστουγέννων και της Πρωτοχρονιάς· ήταν λοιπόν φυσικό το περιεχόμενό του να χρωματισθεί εν μέρει από το πνεύμα αυτών των ημερών.

Η γιορτή –κάθε γιορτή– συνιστά μια τομή στο χρόνο· είναι ένα ρήγμα ανθρωπιάς στην κρούστα της καθημερινής ρουτίνας και της προσπάθειας για εξασφάλιση του επιούσιου. Είναι μια υπενθύμιση ότι ζωή δεν είναι απλώς η μηχανική εκδίπλωση συνηθειών που επιβάλλει ο αγώνας για επιβίωση. Η ζωή είναι μαζί με την προσπάθεια για εξασφάλιση των υλικών όρων **κ υ ρ ί ω ς** χαρά, αγάπη, ελπίδα, νόημα, **πίστη στον άνθρωπο**. Γίνεται έτσι η γιορτή **το μέτρο ποιότητας** των όσων ημερών μας. Αυτό είναι το νόημα της ευχής «χρόνια πολλά!» που αυτές τις μέρες απλόχερα ανταλλάξαμε.

Η γιορτή δεν εξαντλείται στις επισκέψεις, στις ευχές και τα δώρα· μας τονίζει γιατί **πραγματικά** υπάρχουμε, μας ξαναθυμίζει το νόημα της ζωής μας. Με την περιοδική της εμφάνιση μας δίνεται η ευκαιρία να ξανακοιτάξουμε τον εαυτό μας, να επανατοποθετηθούμε απέναντι στο γεγονός της ζωής. Μεταμορφώνεται έτσι η γιορτή σε μια καινούργια αρχή, σε μια «πρώτη του χρόνου». Πολύ περισσότερο βέβαια καλείται να γίνει μια τέτοια αρχή η ημερολογιακή πρώτη του χρόνου και η ημέρα ανάμνησης της γέννησης του Βρέφους, που είναι η προσωποποίηση της ζωής, της χαράς, της ελπίδας, του νοήματος.

Ας περάσουμε τώρα, μετά τα εορταστικά, στο θέμα της υφής του περιοδικού, μιας και αρκετοί από σας το θίγουν. Το περιοδικό δεν επιδιώκει ν' ασχολείται οπωσδήποτε με θέματα δύσκολα, θεωρητικά, που ενδιαφέρουν μόνο λίγους. Η απαρίθμηση κάποιων εκδηλώσεων και η παρουσίαση προσωπικών γεγονότων συγχωριανών μας ασφαλώς ενδιαφέρουν τον καθένα μας. Στην εποχή όμως του τηλεφώνου και της τηλεπικοινωνίας δε μένουν αυτά ούτως ή άλλως άγνωστα. Από την άλλη μεριά προτάσεις βελτίωσης των όρων ζωής μας στο χωριό ή αλλού, προτάσεις επίλυσης προβλημάτων σαφείς, οργανωμένες, ουσιαστικές ασφαλώς και έχουν τη θέση τους στο περιοδικό μας. Η συντακτική επιτροπή είναι απλώς όργανο εκτελεστικό και δεν αποφαινεται αυθαιρέτως κατά τρόπο αλάθητο. Λειτουργεί όμως με βάση μερικά κριτήρια που εξ αρχής τέθηκαν. Γιατί να μη γίνει το περιοδικό μας κι ένα **όργανο λαϊκής επιμόρφωσης**, να ξεφύγει λιγάκι από τα καθιερωμένα της μεταφοράς τοπικών ειδήσεων;

Αν το περιοδικό μας είναι κυρίως ένα είδος συνδέσμου, ένας τρόπος επαφής μεταξύ μας ως συγχωριανών, τότε τούτο το εορταστικό τεύχος αναλαμβάνει να μεταφέρει μεταξύ μας, τις ευχές μας: **Χρόνια πολλά** λοιπόν και **υγεία, ειρήνη και αγάπη** νάχουμε το 1994 και όχι μόνο. Τούτες οι ευχές ας μας ενώσουν!

Η Συντακτική Επιτροπή

Κώστας Ρωμαίος

Η φωτιά τη νύχτα των Χριστουγέννων

ΣΕΒΑΣΜΟΣ ΚΑΙ ΚΑΤΑΝΥΞΗ συνοδεύουν μερικές συνήθειες που ο ελληνικός λαός αιώνες πολλούς τις επαναλαμβάνει γύρω από τη φωτιά του σπιτιού του κάθε παραμονή Χριστουγέννων. Είναι φροντίδες με βάση να αναφτή μια εξαιρετική φωτιά και άσβηστη να καίη ολόκληρη τη νύχτα. Η εύκολη και πρόχειρη ερμηνεία ότι όλες αυτές οι φροντίδες γίνονται γιατί είναι χειμώνας, γιατί είναι παγωνιά και γιατί ο άνθρωπος έχει ανάγκη από τη φωτιά, είναι ερμηνεία που θέλει να στηριχτεί μονάχα στη λογική, για τούτο και χάνει την επαφή της με το γνήσιο θρησκευτικό συναίσθημα του λαού. Αν ήταν έτσι, ίδιες φροντίδες για τη φωτιά θα έπρεπε να γίνονται σ'όλο το διάστημα της βαρυχειμωνιάς. Μια γενική δικαιολογία, που τη συνηθίζουν οι ίδιοι οι χωρικοί, γι'αυτή την πράξη τους, είναι πολύ διαφωτιστική και μας συνδέει άμεσα με το συναίσθημα τούτο: *«Σαν απόψε η κυρά μας Παναγιά θα γεννήση τον αφέντη το Χριστό. Ανάβουμε τη φωτιά για να ζεσταθούμε μάννα και παιδί.»*

Αυτόν το λάτρευτικό χαρακτήρα της Χριστουγεννιάτικης φωτιάς αξίζει να τον παρακολουθήσουμε και να ιδούμε μερικές από τις ιδιορρυθμίες του.

Αν μπούμε σε πολλά σπίτια των χωριών μας, παραμονή Χριστουγέννων αργά τη νύχτα, θα ιδούμε τους ανθρώπους του σπιτιού να έχουν από νωρίς κοιμηθή, γιατί και νωρίς θα σηκωθούν για την εκκλησία. Υπάρχει όμως και κάποιος που αγρυπνεί. Είναι η φωτιά στο τζάκι. Είναι «*τ ο α κ ο ί μ η τ ο ν π υ ρ*» της οικογενειακής εστίας, που στέκει σαν άγρυπνος φύλακας του σπιτιού. Θα μας κάνη ιδιαίτερη εντύπωση το μεγάλο και καλοδιαλεγμένο κούτσουρο, που έχει αρχίσει να καίη απόψε στη φωτιά. Μια φορά κάθε χρόνο το τζάκι του σπιτιού έχει την εξαιρετική τιμή να υποδέχεται τέτοιο θαυμαστό κούτσουρο, ξερό, ίσιο, χοντρό, μεγάλο. Ο νοικοκύρης βδομάδες τώρα, απ'όλους τους κορμούς που το καλοκαίρι έκοψε στο δάσος, έχει ξεδιαλέξει και φυλάξει το κούτσουρο για την αποψινή βραδυά. Όμοια όπως αργότερα από λίγες μέρες θα φροντίση να διαλέξει από πριν το αρνί για το γλέντι της Λαμπρής. Ιερό όνομα δίνει και στα δύο, και στο αρνί της Λαμπρής και στο ταπεινό κούτσουρο της Χριστουγεννιάτικης φωτιάς. Στο πρώτο θα δώσει το όνομα «*ο Λαμπριάτης*», το δεύτερο θα ονομαστή «*το Χριστόξυλο*».

Τη νύχτα τούτη δε γεννιέται μόνο ο Σωτήρας του κόσμου. Αρχίζει μαζί και το Δωδεκαήμερο. Μυριάδες μικροί δαίμονες, ενοχλητικοί, φιλοπερίεργοι και αστείοι, έχουν σαν πλημμύρα ξεχυθή σ'ολόκληρο τον άπανω κόσμο. Μας έρχονται κάθε χρόνο σαν τέτοιες μέρες. Μας έρχονται κάτω από τη γη, και επιστημονικά έχουν σχέση με

τους αρχαίους χθόνιους δαίμονες και τους νεκρούς, όπως το έχουν αποδείξει λαογραφικές έρευνες των τελευταίων χρόνων. Το όνομά τους, το κυριώτερο από τα άλλα που έχουν, είναι *Καλικάντζαροι*, αλλά λέγονται και *Λυκοκάντζαροι*, και *Παγανοί*, και *Μνημοράτοι* ακόμη, γιατί βγαίνουν από τα μνήματα, τα μνημούρια. Ολοχρονίς ο σκοπός τους είναι να κόψουν το μεγάλο στύλο που κρατάει τη γη, για να γελάσουν όταν θα μας ιδούν να γκρεμιζόμαστε μαζί με ολόκληρο το σύμπαν. Μην περιμένεις λοιπόν να ιδής προκοπή από τούτα τα δαιμόνια.

Τώρα η χαρά τους είναι να μπαίνουν από τις καμινάδες και να κάνουν άνω-κάτω όλα τα πράγματα του νοικοκυριού, σκορπίζοντας παντού την αταξία, το μπέρδεμα και προπάντων το μίασμα. Ένα μονάχα πράγμα το φοβούνται και το τρέμουν. Και τούτο είναι ακριβώς αυτό που τώρα, μέσα στη βαθειά νύχτα, μένει άγρυπνο. Είναι η φοβερή φωτιά, που καθαίρει και απελαύνει στίφη δαιμόνων. Έτσι που καίει ολονυχτίς στο τζάκι, είναι φρουρός ακοίμητος και φοβερός, που φρουρεί τη δίοδο της καμινάδας.

Μέσα από τις αστείες ιστορίες των Καλικαντζάρων φτάσαμε τώρα στον κυριώτερο χαρακτήρα της Χριστουγεννιάτικης φωτιάς, που βλέπομε πώς είναι *πυρ ιερόν και αποτρόπαιον*. «Άγιου που δε θαυματοργεί λιβάνι δεν του καίνε», γνωματεύει θυμοσοφικά ο ελληνικός λαός. Ούτε η φωτιά αυτή εδώ θα είχε σαν έθιμο κάποια ιδιαίτερη προτίμηση και μακροβιότητα, αν δεν υπήρχε βάθρο της στέρεο η λαϊκή πίστη ότι, τις νύχτες τούτες, τις γεμάτες γενικό μίασμα και κινδύνους, σίγουρο καταφύγιο σωτηρίας στον άοπλο άνθρωπο παραμένει μονάχα η φωτιά. Με συντροφιά τη φωτιά του ο μιλωνάς των ελληνικών παραδόσεων ξενυχτάει στον ερημικό του μύλο, μακριά στη ρεματιά, και τέλος, ύστερα από μεγάλη υπομονή, δε βασιλιέται αλλά με ένα αναμμένο δαυλί κατακαίει τον θρασύ Καλικάντζαρο που ζύγωσε απαιτητικός να του μαγαρίσει και να του πάρη τη σούβλα με το μοναδικό του ψητό κρέας.

Και όταν, σ' έναν άλλο κύκλο Χριστουγεννιάτικων παραδόσεων, θα κινδυνέψει η όμορφη Τρόμπω, που ορφανή την έστειλε νύχτα στο μύλο η μητριά της, επίτηδες για να τη φαν οι Καλικάντζαροι, πάλι η φωτιά θα τη γλυτώση την τελευταία και κρίσιμη στιγμή. Οι Καλικάντζαροι την πέτυχαν στο μύλο και στήσαν χορό και χαρές γύρω της, τραγουδώντας ρυθμικά:

– Καλώς την Τρόμπω και την Τρομπούλα
σε μας θα γίνης ώρα νυφούλα!

Το έλεγαν και το ξανάλεγαν. Ο Θεός ορφανά κάνει, μα άμοιρα δεν τα κάνει, λέει μιά παροιμία. Και η ορφανή Τρόμπω σοφίστηκε να ζητάη ένα-ένα διάφορα νυφικά ρούχα, παπούτσια, στολίδια. Πήγαιναν οι Καλικάντζαροι και τα έφερναν ένα-ένα και το άλεσμα προχωρούσε. Το πιο δύσκολο και το πιο δυσεύρετο η Τρόμπω το άφησε στο τέλος. Άργησαν οι Καλικάντζαροι, φορτώνει η κόρη το άλεσμα, δύο πλευρά, ανεβαίνει και αυτή πανωσάμαρα, ζαρώνει και γίνεται ένα κουβαράκι με αγκαλιά όλα τα χρυσάφια και τα μεταξωτά, κουκουλώνεται και τραβάει γρήγορα το καπίστρι. Το ζώο

παίρνει τη στράτα του γυρισμού, ώσπου κάποτε το φτάνουν οι Καλικάντζαροι. «*Να το ένα πλευρό, να και το άλλο πλευρό, να και το πανωγόμι!*» λέγανε και ξαναλέγανε. Γύριζαν στο μύλο να βρουνε την Τρόμπω. Ξαναγύριζαν στο ζώο που όλο προχωρούσε, και ξαναμετρούσαν τα πλευρά. Η Τρόμπω δεν βρισκόταν. Αυτό έγινε αρκετές φορές. Όταν όμως ζύγωσε στο χωριό και όταν οι Καλικάντζαροι σκέφτηκαν, επί τέλους, να ελέγξουν τι περιεχόμενο είχε τα πανωγόμι, η Τρόμπω φώναξε δυνατά: «*Τρεχάτε χωριανοί! Ξύλα, κούτσουρα, δαυλιά αναμμένα!*» Και μόνο οι λέξεις αυτές, που έλεγαν για φωτιά, πανικό σωστό έφεραν στους Καλικάντζαρους. Όλοι τους χάθηκαν μονομιάς!

Αλλά και όταν οι χωριανοί, τις νύχτες του Δωδεκαήμερου, θέλουν να παν σε κάποιο σπίτι, παίρνουν, ή παλιότερα οπωσδήποτε έπαιρναν, ένα δαυλί αναμμένο, να το κρατούν στα χέρια. Δεν το κάνουν αυτό, για να τους βοηθή να βλέπουν, αλλά για να τους προφυλάει από το κακό συναπάντημα με τους Καλικάντζαρους. Αυτή είναι η εξήγηση που οι ίδιοι δίνουν για το πράγμα, και που τόσο άρτια συμφωνεί με την επιστημονική εξήγηση που πιο πάνω αναπτύχθηκε.

Θα μπορούσε κανείς να προσκομίσει και άλλα έθιμα σχετικά με τη φωτιά των Χριστουγέννων. Υπάρχουν μερικά, που για τους πολλούς θα φαίνονταν άγνωστα, παράξενα και γοητευτικά. Για τους λίγους πάλι, τους κάπως ειδικούς με προβλήματα λαογραφικά και με την πολύτιμη αιωνιότητα που έχει πάρει στην πατρίδα μας η αρχαία παράδοση, τα έθιμα θα πρόβαλλαν με χαρακτήρα επιβλητικής αρχαϊκής ελληνικότητας. Ένα απ'αυτά, σημαντικό και ιδόρρυθμο, θα μας ήταν «*τ ο π ά ν τ ρ ε μ α τ η ς φ ω τ ι ά ς*», όπως το ονομάζουν οι χωρικοί μας, που γίνεται την ίδια νύχτα της παραμονής των Χριστουγέννων. Δεν είναι μικρό πράγμα μέσα στο έθιμο τούτο να συνεχίζεται έως τώρα και σαν όνομα και σαν έθιμο «*ο ιερός γάμος*» των αρχαίων Ελλήνων, που γινόταν με τα πυρολατρικά τους έθιμα σε λατρευτικές γιορτές. Εξακολουθούν σήμερα οι χωρικοί και βάνουν στη φωτιά ένα ξύλο από το αρσενικό δένδρο, δηλ. από δένδρο με όνομα αρσενικού γένους, και λένε πώς «*ο κέδρος*» αυτός είναι για την υγεία του νοικοκύρη. Πλάϊ του βάνουν ένα άλλο ξύλο από θηλυκό δένδρο, από «*άγρια κερασιά*», και τώρα λένε πώς τούτο είναι «*η γυναίκα*» και μπαίνει στη φωτιά για το καλό της νοικοκυράς του σπιτιού. Τα δύο ξύλα τα βάνουν κοντά το ένα με τ'άλλο και, μόλις πάρει και θεριακώσει η φωτιά, λένε πώς έγινε το «*πάντρεμά*» τους. Σε μερικά μάλιστα μέρη δε λείπει και ένα τρίτο ξύλο, που το ονοματίζουν «*ο κουμπάρος*». Όπως ο κουμπάρος είναι απαραίτητος στην τελετή του γάμου, όμοια προβάλλει απαραίτητος και στο πύρινο στεφάνωμα των δύο ξύλων, που συμβολίζουν τα αφεντικά του κάθε σπιτιού και γίνονται ιερό ολοκαύτωμα για να δώσουν τη γερωσύνη στα πρόσωπα που αντιπροσωπεύουν, στο νοικοκύρη και την κυρά του.

Φώτης Κόντογλου

Το βλογημένο το μαντρί

ΚΑΘΕ ΧΡΟΝΟ Ο ΑΓΙΟΣ ΒΑΣΙΛΗΣ τις παραμονές της Πρωτοχρονιάς γυρίζει από χώρα σε χώρα και από χωριό σε χωριό και χτυπά τις πόρτες για να δει ποιος θα τον δεχτεί με καθαρή καρδιά.

Μια χρονιά, λοιπόν, πήρε το ραβδί του και τράβηξε. Ήτανε σαν καλόγερος ασκητής, ντυμένος με κάτι μπαλωμένα παλιόρασα, με χοντροπάπουτσα στα ποδάρια του και μ'ένα ταγάρι περασμένο στον ώμο του. Γι'αυτό τον παίρνανε για διακονιάρη και δεν τ'ανοίγανε την πόρτα. Ο Άγιος Βασίλης έφευγε λυπημένος, γιατί έβλεπε την απονιά των ανθρώπων και συλλογιζότανε τους φτωχούς που διακονεύουνε, επειδή έχουνε ανάγκη, μόλο που αυτός ο ίδιος δεν είχε ανάγκη από κανέναν, κι ούτε πεινούσε ούτε κρύωνε.

Αφού βολόδειρε από'δώ κι από κει, κι αφού πέρασε από χώρες πολλές και από χιλιάδες χωριά και πολιτείες, έφταξε στα ελληνικά τα μέρη, που'ναι φτωχός κόσμος. Απ'όλα τα χωριά πρόκρινε τα πιο φτωχά, και τράβηξε κατά κει, ανάμεσα στα ξερά βουνά που βρισκότανε κάτι καλύβια, πεινασμένη λεμπεσουριά¹.

Περπατούσε νύχτα και ο χιονιάς βογγούσε, η πλάση ήτανε πολύ άγρια. Ψυχή ζωντανή δεν ακουγότανε, εξόν από κανένα τσακάλι που γάβγιζε.

Αφού περπάτηξε κάμποσο, βρέθηκε σ'ένα απάγκιο που έκοβε ο αγέρας από'να μικρό βουνό, κι είδε ένα μαντρί κολλημένο στα βράχια. Άνοιξε την αυλόπορτα που ήτανε κανωμένη από άγρια ρουπάκια και μπήκε στη μάντρα. Τα σκυλιά ξυπνήσανε και πιάσανε και γαβγίζανε. Πέσανε απάνω του να τον σκίσουνε· μα, σαν πήγανε κοντά του, σκύψανε τα κεφάλια τους και σερνόντανε στα ποδάρια του, γλείφανε τα χοντροπαπουτσή του, γρούζανε² φοβισμένα και κουνούσανε παρακαλεστικά τις ουρές τους.

Ο Άγιος σίμωσε στο καλύβι του τσομπάνου και χτύπησε την πόρτα με το ραβδί του και φώναξε:

–Ελεήστε με, χριστιανοί- για τις ψυχές των αποθαμένων σας! Κι ο Χριστός μας διακόνεψε, σαν ήρθε σε τούτον τον κόσμο!

Η πόρτα άνοιξε και βγήκε ένας τσομπάνης, παλικάρι ως εικοσιπέντε χρονώ, με μαύρα γένια· και, δίχως να δει καλά-καλά ποιος χτυπούσε την πόρτα, είπε στον γέροντα:

1 Κλεφτουριά, κλέφτικα λημέρια· εννοεί υποβαθμισμένο οικισμό.

2 Γρούλιζαν.

–Πέρασε μέσα στ'αρχοντικό μας να ζεσταθείς! Καλημέρα και καλή χρονιά!

Αυτός ο τσομπάνης ήτανε ο Γιάννης ο Μπαίκας, που τον λέγανε Γιάννη Βλογημέ-
νον, άνθρωπος αθώς σαν τα πρόβατα που βόσκαγε, αγράμματος ολότελα.

Μέσα στην καλύβα έφεγγε με λιγοστό φως ένα λυχνάρι. Ο Γιάννης, σαν είδε στο φως πως ο μουσαφίρης ήτανε γέροντας καλόγερος, πήρε το χέρι του και τ'ασπάστηκε και το 'βαλε απάνω στο κεφάλι του. Ύστερα φώναξε τη γυναίκα του, ως είκοσι χρονώ κοπελούδα, που κουνούσε το μωρό τους μέσα στην κούνια. Και κείνη πήγε ταπεινά και φίλησε το χέρι του γέροντα, κι είπε:

–Κόπιασε, παππού, να ξεκουραστείς.

Ο Άγιος Βασίλης στάθηκε στην πόρτα και βλόγησε το καλύβι κι είπε:

–Βλογημένοι να 'σαστε, τέκνα μου, κι όλο το σπιτικό σας! Τα πρόβατά σας να πληθαίνουνε ως του Ιωβ μετά την πληγήν και ως του Αβραάμ και ως του Λάβαν! Η ειρήνη του Κυρίου ημών Ιησού Χριστού να είναι μαζί σας!

Ο Γιάννης έβαλε ξύλα στο τζάκι και ξελόχισε³ η φωτιά. Ο Άγιος απίθωσε σε μια γωνιά το ταγάρι του, ύστερα έβγαλε το μπαλωμένο το ράσο του και απόμεινε με το ζωστικό του. Τον βάλανε και έκατσε κοντά στη φωτιά, κι η γυναίκα του 'βαλε και μια μαξιλάρα ν'ακουμπήσει.

Ο Άγιος Βασίλης γύρισε κι είδε γύρω του και ξανάπε μέσα στο στόμα του:

–Βλογημένο να 'ναι τούτο το καλύβι!

Ο Γιάννης μπαινόβγαινε για να φέρει το 'να και τ' άλλο. Η γυναίκα του μαγεύρενε.

Ο Γιάννης ξανάριξε ξύλα στη φωτιά.

Μονομιάς φεγγοβόλησε το καλύβι με μιαν αλλιώτικη λάμψη και φάνηκε σαν παλάτι. Τα δοκάρια σα να 'τανε μαλαμοκαπνισμένα, κι οι πυτιές που ήτανε κρεμασμέ-
νες σα να γινήκανε χρυσά καντήλια, και τα τυροβόλια⁴ κι οι καρδάρες και τ'άλλα τα σύνεργα που τυροκομούσε ο Γιάννης λες κι ήτανε διαμαντοκολλημένα. Και τα ξύλα που καιγότανε στη φωτιά ευωδιάζανε σαν μοσκολίβανο και δεν τρίζανε όπως τρίζανε τα ξύλα της φωτιάς, παρά ψέλνανε σαν τους αγγέλους που 'ναι στον Παράδεισο.

Ο Γιάννης ήτανε καλός άνθρωπος, όπως τον έφτιαξε ο Θεός. Φτωχός ήτανε, είχε λιγοστά πρόβατα, μα πλούσια καρδιά. *Τη πτωχεία τα πλούσια!* Ήτανε αυτός καλός, μα είχε και καλή γυναίκα. Κι όποιος τύχαινε να χτυπήσει την πόρτα τους, έτρωγε κι έπινε και κοιμότανε. Κι αν ήτανε και πικραμένος, έβρισκε παρηγοριά. Γι' αυτό κι ο Άγιος βασίλης κόνεψε στο καλύβι τους, ξημερώνοντας Πρωτοχρονιά παραμονή της χάρης του, κι έδωσε την ευλογία του.

Κείνη τη νύχτα τον περιμένανε όλες οι πολιτείες της οικουμένης, αρχόντοι, δεσπο-
τάδες κι επίσημοι άνθρωποι, πλην εκείνος δεν πήγε σε κανέναν τέτοιο άνθρωπο, παρά πήγε στο μαντρί του Γιάννη του Βλογημένου.

3 Πέταξε φλόγες

4 Καλάθι για το στράγγισμα του τυριού

Σαν βολέψανε τα πρόβατα, μπήκε μέσα ο Γιάννης και λέγει στον γέροντα:

–Γέροντα, μεγάλη χαρά έχω απόψε που ήρθες, ν’ ακούσουμε κι εμείς κανένα γράμμα, γιατί δεν έχουμε εκκλησιά κοντά μας, μήτε καν ρημοκλήσι. Εγώ αγαπώ πολύ τα γράμματα της θρησκείας μας, κι ας μην τα καταλαβαίνω, γιατί είμαι ξύλο απελέκητο. Μια φορά μās ήρθε ένας γέροντας Αγιονορείτης και μας άφησε τούτη την αγιωτική φυλλάδα, κι αν λάχει να περάσει κανένας γραμματιζούμενος καμιά φορά, τον βάζω και την διαβάζει. Εγώ όλα-όλα τα γράμματα που ξέρω είναι τρία λόγια που τα ’λεγε ένας γραμματιζούμενος, που έβγαζε λόγο στο χωριό, δύο ώρες από δω, κι από τις πολλές φορές που τα ’λεγε, τυπωθήκανε στη θύμησή μου. Αυτός ο γραμματικός έλεγε και ξανάλεγε: «Σ’κόνιτι ου μήτηρ του κι τουν ανισπάζιτι κι του λεγ’: “Τέκνου μου! Τέκνου μου!”». Αυτά τα γράμματα ξέρω...

(φωτο Κώστας Μπαλάφας)

Ήτανε μεσάνυχτα. Ο αγέρας βογγούσε. Ο Άγιος Βασίλης σηκώθηκε απάνω και στάθηκε γυρισμένος κατά την Ανατολή κι έκανε τον σταυρό του τρεις φορές. Ύστερα έσκυψε και πήρε από το ταγάρι του μια φυλλάδα κι είπε:

–*Ευλογητός ο Θεός ημών πάντοτε, νυν και αεί και εις τους αιώνας των αιώνων!*

Ο Γιάννης πήγε και στάθηκε από πίσω του και σταύρωσε τα χέρια του. Η γυναίκα βύζαξε το μωρό και πήγε και κείνη και στάθηκε κοντά στον άντρα της.

Κι ο γέροντας είπε το Θεός Κύριος και τ’απολυτίκιο της Περιτομής *Μορφήν αναλλοιώτως ανθρωπίνην προσέλαβες, χωρίς να πει και το δικό του τ’ απολυτίκιο, που λέγει: Εις πάσαν την γην εξήλθεν ο φθόγγος σου. Έψελνε γλυκά και ταπεινά, κι ο Γιάννης κι η Γιάνναινα τον ακούγανε με κατάνυξη και κάνανε τον σταυρό τους. Κι είπε ο Άγιος Βασίλης τον Όρθρο και τον Κανόνα της εορτής Δεύτε, λαοί, άσωμεν, χωρίς να πει τον δικό του Κανόνα Σου την φωνήν έδει παρείναι, Βασίλειε. Κι ύστερα είπε όλη τη Λειτουργία, κι έκανε απόλυση.*

Καθίσανε στο τραπέζι και φάγανε, ο Άγιος Βασίλειος ο Μέγας, ο Γιάννης ο Βλογημένος, η γυναίκα του κι ο μπαρμπα-Μάρκος ο Βουβός, που τον είχε συμμαζέψει ο Γιάννης και τον βοηθούσε.

Και, σαν αποφάγανε, έφερε η γυναίκα την βασιλόπιτα και την έβαλε απάνω στο

σοφρά. Κι ο Άγιος Βασίλης πήρε το μαχαίρι και σταύρωσε την βασιλόπιτα κι είπε:

–Είς το όνομα του Πατρός και του Υιού και του Αγίου Πνεύματος!

Κι έκοψε το πρώτο το κομμάτι κι είπε: –Του Χριστού.

Έκοψε το δεύτερο κι είπε: –Της Παναγίας.

Κι ύστερα έκοψε το τρίτο και δεν είπε: «Του Αγίου Βασιλείου», αλλά είπε:

–Του νοικοκύρη του Γιάννη του Βλογημένου!

Πετάγεται ο Γιάννης και του λέγει: –Γέροντα, ξέχασες τον Αι-Βασίλη!

Του λέγει ο Άγιος: –Αλήθεια, τον ξέχασα!

Κι έκοψε ένα κομμάτι κι είπε: –Του δούλου του Θεού Βασιλείου!

Ύστερα έκοψε πολλά κομμάτια, και σε κάθε ένα που έκοβε έλεγε: «της νοικοκυράς», «του μωρού», «του δούλου του Θεού Μάρκου, του μογίλαλου»⁵, «του σπιτιού», «των ζωντανών», «των φτωχών».

Λέγει πάλι ο Γιάννης στον Άγιο:

–Γέροντα, γιατί δεν έκοψες για την αγιοσύνη σου;

Του λέει ο Άγιος:

–Έκοψα, ευλογημένε!

Μα ο Γιάννης δεν κατάλαβε τίποτα, ο καλότυχος!

Έστρωσε η γυναίκα για να κοιμηθούνε. Σηκώθηκαν να κάνουνε την προσευχή τους. Ο Άγιος Βασίλης άνοιξε τις απαλάμες του κι είπε τη δική του την ευχή, που τη λέει ο παπάς στη Λειτουργία:

Κύριος ο Θεός μου, οίδα ότι ουκ εμί άξιος, ουδέ ικανός ίνα υπό την στέγην εισέλθης του οίκου της ψυχής μου...

Σαν, τελείωσε την ευχή κι ετοιμαζόντανε να πλαγιάσουνε, του λέγει ο Γιάννης:

– Εσύ, γέροντα, που ξέρεις τα γράμματα, πες μας σε ποια παλάτια άραγες πήγε απόψε ο Άι-Βασίλης; Οι αρχόντοι κι οι βασιλιάδες τι αμαρτίες μπορεί να 'χουνε; Εμείς οι φτωχοί είμαστεν αμαρτωλοί και κακορίζικοι, επειδή η φτώχεια μάς κάνει να κολαζόμαστε.

Ο Άγιος Βασίλης δάκρυσε.

Σηκώθηκε πάλι απάνω, άπλωσε τις απαλάμες του και ξαναείπε την ευχή του αλλιώς:

Κύριε ο Θεός μου, οίδας ότι ο δούλος σου Ιωάννης ο απλός εστιν άξιος και ικανός ίνα υπό την στέγην αυτού εισέλθης, ότι νήπιος υπάρχει, και των τοιούτων εστίν η βασιλεία των ουρανών...

Και πάλι δεν κατάλαβε τίποτα ο Γιάννης ο καλότυχος, ο Γιάννης ο Βλογημένος.

Πρωτοχρονιάτικα διηγήματα Ελλήνων συγγραφέων, εκδ. Gutenberg

5 Βραδύγλωσσου, μουγγού

Κώστας Σκούρτης

Χριστουγεννιάτικα Κάλαντα Χιονιάδων Ηπείρου

*Κόλιαντρα μέλιεντρα
δυό χιλιάδες πρόβατα
και πεντακόσια γίδια
δόσμου μπάμπω κολιεντρίτσα
να σου βόσκω τα κατσίκια
στο μέγα το σιαδάκι.*

Και για όποιον δεν άνοιγε την πόρτα το σκωπτικό:

*Ξύδι στο βαένι
πορδή στο κολοκύθι.*

κόλιαντρα: τα κάλαντα

μέλιεντρα: λέξη που παραλάσσει τα κόλιαντρα, πιθανόν από τη λέξη μέλι. Λαγγίτες (τηγανίτες) με μέλι φτιάχονταν από τις νοικοκυρές τα Χριστούγεννα.

μπάμπω: γριά, γιαγιά

κολιεντρίτσα: μικρό ψωμί με τρύπα στη μέση. Τα παιδιά πέραγαν σκοινί και το κρέμαγαν στο λαιμό. Το έφτιαχναν οι νοικοκυρές τα Χριστούγεννα και το είχαν γι κέρασμα.

μέγα σαδάκι: η τοποθεσία Μέγα Σάδι, λιβάδι στο βουνό, κοντά στο σύνορο με το χωριό Γοργοπόταμος.

βαένι: δοχείο, βαρέλι – *ξύδι στο βαένι:* το πιθανότερο να ξυνίσει το κρασί.

Τα κάλαντα είναι σύντομα και δεν έχουν καμιά αναφορά στη γιορτή των Χριστουγέννων. Αυτό τα διαφοροποιεί από τα κάλαντα άλλων περιοχών. Ζητούν κέρασμα με αντάλλαγμα εκδούλευση και περιπαίζουν το νοικοκύρη αν αρνηθεί να ανοίξει, όπως γίνεται και στα κάλαντα που λέγονται στο χωριό και την ημέρα του Λαζάρου.

*Εκθέσεις μαθητών της πόλης Αρζάνο της Νάπολης,
που σταχυολογήθηκαν από τον Μαρτσέλο Ντ' Όρτα.
«Ο Θεός μας έπλασε τζάμπα», εκδόσεις Γνώση.*

Πλησιάζουν τα Χριστούγεννα

Το Κιαϊάνο δεν είναι σαν τη Νέα Γιόρκη, που όταν έρχονται Χριστούγεννα φωτίζουνε ολόκληρη την πόλη, στο Κιαϊάνο είναι πολύ αν ανάψουνε κανένα λαμπάκι. Θυμάμαι πέρσι ένα πράσινο που άναβε και έσβηνε, άναβε και έσβηνε, αλλά όχι γιατί ήτανε απ' αυτά που αναβοσβήνουνε, αλλά γιατί ετοιμαζότανε να καεί.

Ένα μικρό χριστουγεννιάτικο δέντρο το πουλάνε εκατό χιλιάδες λιρέτες. Χρυσάφι είναι ρε; Τα Χριστούγεννα οι ξεφτίλες οι καταστηματάρχες, αντί να κάνουνε λίγη οικονομία, ανεβάζουνε τις τιμές. Αν πας στη Νάπολι δε σ' αφήνουν ούτε να μπεις από τον πολύ κόσμο που υπάρχει. Το Ούπιμ⁰ αγοράζει τις μπάλες από το Στάντα και τις πουλάει το διπλάσιο, το καριόλικο.

Για την Μπεφάνα¹ δε μιλάμε. Ένας φτωχός πατέρας από το Κιαϊάνο που πηγαίνει στη Νάπολι για την Μπεφάνα, τον βλέπουνε ότι είναι από το Κιαϊάνο και τον πιάνουνε κοροϊδο. Του πουλάνε τη χελομάνα πεθαμένη.

Τα Χριστούγεννα, για μένα, το πιο τίμιο πράγμα είναι που δεν πάμε σχολείο.

Περιγράψτε τη γέννηση του Χριστού

Ο Χριστός γεννήθηκε σε μια σπηλιά της Βηθλεέμ και όχι σ' ένα σπίτι ή σε μια κλινική, γιατί κανένας ξενοδόχος της Παλαιστίνης δε θέλησε να του νοικιάσει ένα δωμάτιο για να γεννηθεί.

Αν ξέρανε ότι αυτός ήτανε ο Χριστός, θα του δίνανε το Ρέτζα Παλάς Χοτέλ αυτοπροσώπως.

Ο Χριστός γεννήθηκε παραμονές Χριστουγέννων, τα μεσάνυχτα ακριβώς, μαμά του ήτανε η Παναγίτσα, πατέρας του ο Ιωσήφ. Ο Ιωσήφ έκανε το μαραγκό, σαν τον πατέρα μου, εμείς τους λέμε μαστροσανίδες. Μόλις γεννήθηκε ο Χριστός, ξαπλώθηκε παντού η είδηση και ήρθαν οι βοσκοί, οι πλύστρες και οι ταυρομάχοι να τον λατρέψουνε.

Όλος ο κόσμος πήγε στο Χριστό, μόνο ο Μπενίνο² όχι, γιατί ήθελε να κάνει τον καμπόσο.

Πήγανε και οι μάγοι που καταδιώκανε τον κομήτη πάνω σε τρεις καμήλες με καμπούρες.

Ο Χριστός έμεινε πάντα καλός, όπως όταν γεννήθηκε, ποτέ δε χειροτέρεψε.

Εγώ, θα ήθελα ο Χριστός να μην πέθαινε ποτέ. Αν ήμουνα εγώ στον Πόντιο Πιλάτο, θα του έκανα μια λαβή καράτε.

0 Πολυκατάστημα. (Σ.τ.μ.)

1 Από την ελληνική λέξη *επιφάνεια*. Φανταστική γριά που τα παιδιά πιστεύουν ότι κατεβαίνει από το τζάκι για να τους φέρει δώρα. (Σ.τ.μ.)

2 Κλασική μορφή της ναπολιτάνικης φάτνης. Απεικονίζεται πάντα κοιμισμένος και αντιπροσωπεύει την Αδιαφορία για το Σπουδαίο Γεγονός

Τα έθιμα του Δωδεκαημέρου στην παράδοση μας

Άννα Παπαμιχαήλ

Δ/ντρια του τομέα Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών

Πώς συνάντησε, κατανόησε και εξέφρασε η ελληνική λαϊκή ψυχή το πανανθρώπινο γεγονός της γέννησης του Σωτήρα;

Αυτό μπορούμε να το δούμε πολύ εύκολα σε διηγήσεις που λέει ο λαός αυτές τις μέρες, όπως και στα κάλαντα, δηλ. δέχεται τη γέννηση του Χριστού και την Παναγία σαν μια γυναίκα η οποία γεννάει το παιδί, απ' το οποίο ο λαός περιμένει τα πάντα, κι είναι επόμενο να έχει αυτή την απλότητα και τη θέρμη· το δέχεται απολύτως και σαν υψηλό και σαν οικείο.

Επιβίωσαν στα έθιμα αυτών των ημερών του χριστιανικού πληθυσμού παγανιστικά στοιχεία; Ποια εξήγηση μπορεί να δοθεί σ' αυτά;

Είναι σίγουρο πως έχουν επιβιώσει παγανιστικά στοιχεία, κι οφείλεται στο γεγονός ότι ο άνθρωπος στη δική μας περιοχή ήταν γεωργοκτηνοτροφικός που παρά τη μετακίνησή του στα αστικά κέντρα διατήρησε την ίδια ψυχολογία και τον ίδιο δυναμισμό. Όλα αυτά τα έθιμα απέβλεπαν στην καλή υγεία και την ευτυχία και επιβίωσαν έστω με κάποιες μεταβολές εξ αιτίας του χρόνου, της θρησκείας και άλλων παραγόντων.

Για παράδειγμα τα χοιροσφάγια, μπο-

ρούμε να τα τοποθετήσουμε στις γιορτές που γίνονταν από τις 17 ως τις 25 Δεκέμβρη κατά τους ρωμαϊκούς χρόνους. Οι γεωργοί θυσίαζαν στον Κρόνο και τη Δήμητρα για την ευφορία της γης. Και σήμερα εμείς έχουμε το ίδιο έθιμο που αποβλέπει σαφώς στον ίδιο σκοπό.

Επίσης είναι γνωστές οι φαρμακευτικές ιδιότητες του λάχανου. Στον ίδιο κύκλο εθίμων –είναι περίπου η ίδια μέρα– το προσφέρουν στον γιατρό-Απόλλωνα· ένα έθιμο που το συναντάμε σε πολλούς λαούς, λ.χ. στη Γερμανία, η νύφη πρέπει να φάει λάχανο για να είναι γόνιμη.

Η «επιβίωση» της φύσης και του φυσικού στοιχείου εν γένει μοιάζει αυτές τις μέρες έντονη. Πώς παντρεύεται λαογραφικά το φυσικό με το υπερφυσικό, την ενσάρκωση του οποίου όπως είπαμε γιορτάζουμε;

Βεβαίως είναι παγανιστικές επιβιώσεις. Όλο το τελετουργικό των Χριστουγέννων και του νέου έτους είναι παγανιστικό κατά κάποιο τρόπο. Πάντα υπάρχουν τα ίδια προβλήματα, κι ο άνθρωπος δεν αποχωρίζεται τουλάχιστον τις ανάγκες του τις βιολογικές και μετά αυτές που έχουν να κάνουν με το άγνωστο, τη θρησκεία, το θεό.

Και προσπαθεί πάντα να αδελφώσει

το ένα με το άλλο. Τη βιολογική ανάγκη με το θεό.

Επίσης η γιορτή των Χριστουγέννων έχει τοποθετηθεί στις 25 Δεκέμβρη, τη μέρα που κυριαρχούσε η γιορτή του Ήλιου, κι αυτό είναι ένα ακόμα στοιχείο για να πούμε ότι το όλο πλαίσιο έχει ένα παγανιστικό χαρακτήρα.

Θα μπορούσαμε να διακρίνουμε λαογραφικά μια ειδική ηπειρώτικη εθιμοτυπία κατά τις γιορτές του Δωδεκαημέρου;

Για να απαντήσει κανείς σ' αυτή την ερώτηση θα πρέπει να έχει εξαντλήσει όλον τον ελληνικό χώρο ως προς τα έθιμα. Για το χώρο της Ηπείρου θα πρέπει να εξετάσουμε τα Χριστούγεννα σε συνάρτηση με παλιότερες δομές που θα τις λέγαμε παγανιστικές. Υπάρχει ένα έθιμο που είναι για το προζύμι. Ένα κορίτσι αναμιγνύει σε ένα αγγείο αλεύρι με νερό και κατόπιν ανάβει ένα κερί που το κολλά στο αγγείο και λέει: «Είμαι κορίτσι, είμαι κορίτσι, ο Χριστός γεννιέται, το φως ανεβαίνει το προζύμι για να γένει». Μέχρι το πρωί το προζύμι έχει γίνει και το κρατάνε για χρήση όλο το χρόνο. Η ημερομηνία του εθίμου είναι διαφορετική για άλλα μέρη.

Ένα άλλο έθιμο είναι το κέρασμα της βρύσης. Ένα έθιμο με διττή σημασία. Η γυναίκα βγαίνει την 24η ή πολύ πρωί την 25η και κλέβει το νερό. Σ' αυτό το κλέψιμο κερνάει τη βρύση προηγουμένως με βούτυρο και τυρί και μετά λέει: «Όπως τρέχεις βρυσούλα μου εσύ, να τρέχουν και τα καλά στο σπίτι μας».

Πρόκειται πραγματικά για ένα διαβατήριο έθιμο, η κλοπή δηλ. του νερού χωρίς

να μας δει άλλο μάτι, μήπως και μας κλέψει κάτι από την ευτυχία μας, από την υγεία μας. Αυτό είναι το κύριο νόημα, περιμένουμε μια άλλη αναγέννηση, ένα χρόνο διαφορετικό, καλύτερο.

Το έθιμο γίνεται για εξευμενισμό ζωτικών στοιχείων του ανθρώπου, όπως το νερό και η φωτιά. Έχει και μια σημασία ανταπόδοσης, μια προσφορά από τα καλά που έχουμε (βούτυρο - τυρί) για μια αντιπροσφορά. Και είναι ταυτόσημο με τα έθιμα των αρχαίων Ελλήνων, της προσφοράς των καρπών, την πανσπερμία. Αυτή όμως η μέρα και η πανσπερμία και η ευφορία έχουν σχέση με τους νεκρούς. Οι ψυχές τους, καλά ή κακά πνεύματα, δεν φεύγουν –σύμφωνα με το λαό– είναι πάντα μαζί τους.

Ποια είναι η προϊστορία των καλλικαντζάρων, από πού προέρχεται η πίστη σ' αυτούς, επιβιώνει αυτή εν μέρει και σήμερα και πώς επιδρά στη λαϊκή ψυχοσύνθεση;

Αυτή η ερώτηση είναι πολύ μεγάλη. Θα μπορούσε κανείς ν' ανατρέξει στο Ν. Πολίτη ή στον Κ. Ρωμαίο. Η ιστορία αυτή σήμερα έχει ξεθωριάσει. Νομίζω ότι αυτές οι εκδηλώσεις γίνονται από μια σύνδεση του ανθρώπου, του χωρικού με το έθιμο παρά με την πίστη. Σήμερα έχουν ταυτιστεί με οποιοδήποτε δαιμόνιο, ενώ παλιά η πίστη αυτή ήταν πολύ εδραιωμένη στο λαό. Ο Πολίτης λέει ότι οι Καλλικαντζαροί δεν είναι τίποτε άλλο παρά η διαμορφωμένη σκέψη του ανθρώπου μέσα από τις μεταμφιέσεις του.

Ο άνθρωπος δηλαδή κρύβεται από πίσω...

Ακριβώς δεν κρύβεται ο άνθρωπος ως προς τη νοοτροπία του. Πρέπει να λάβουμε υπόψη μας ότι ο άνθρωπος μέσα σ' ένα οικολογικό περιβάλλον, που περνάει από ρέματα μέσα στη νύχτα με τα πόδια, δημιουργεί αυθόρμητα εικόνες.

Υπάρχει και η άλλη άποψη, του Ρωμαίου, που υποστηρίζει ότι υπάρχει ένας συσχετισμός προς τους νεκρούς, που κάποιοι επιστρέφουν στη γη (τα ανθεστήρια στην αρχαιότητα), και έχουν επαφή με το γένος τους.

Εγώ πιστεύω πως αυτές οι απόψεις, συναντώνται. Πρόκειται για μια διάθεση υπέρβασης, δηλ. να μην είμαστε αυτοί που είμαστε, να περάσουμε, μεταξύ μη φυσικού και υπερφυσικού. Μιμητικές πράξεις μαζικού χαρακτήρα για να αποσπάσουμε αυτό που λέμε ευφορία και υγεία. Όλες αυτές οι γιορτές είναι συνυφασμένες με τη νεκρική λατρεία. Φυσικά οι καλλικάντζοι δεν ταιριάζουν πολύ με τα αγαθά χθόνια πνεύματα τα οποία συμβάλλουν στην ευφορία, αλλά είναι επιζήμια. Και σ' αυτό αποβλέπουν οι λατρευτικές πράξεις του Δωδεκαημέρου, να προσφέρουμε δηλ. να γλυκάνουμε, να καλοπιιάσουμε.

Είναι το χριστουγεννιάτικο δέντρο ελληνικό έθιμο και τι συμβολίζει ο στολισμός του;

Κατά τη δική μου άποψη βεβαίως και είναι. Ο Μέγας και πολλοί άλλοι υποστηρίζουν πως είναι των βορείων λαών. Πιστεύω όμως πως είναι ελληνικότατο για τον εξής λόγο: Δεν είναι τίποτε άλλο από το κλαδί το θαλερό που βάζουμε όλοι στο σπίτι μας σ' όλον τον ελλαδικό χώρο. είτε είναι κλαδί ελιάς ή μυρτιάς ή πρίνου ή

έλατου. Ένα πανάρχαιο έθιμο των Ελλήνων που συμβόλιζε το πράσινο –τη θαλερότητα. Υπάρχουν έθιμα που συνδέουν το χλωρό κλαδί με τη θαλερότητα. Χτυπάνε μέχρι και σήμερα τις νύφες μ' ένα τέτοιο κλαδί για να γίνουν γόνιμες. Γιατί να μη συνδέω εγώ αυτό το κλαδί με το κλαδί του χριστουγεννιάτικου δέντρου;

Για το έλατο ειδικά;

Η σημασία έγκειται στο θαλερό κι όχι στο έλατο. Το νόημα της ιστορίας είναι ότι το θαλερό κλαδί που έρχεται, πρόκειται να φέρει υγεία, χαλαρότητα, ευφορία (η ελιά να φέρει το λάδι). Δε νομίζω πως μπορούμε να δόσουμε τόση μεγάλη σημασία αν είναι έλατο ή κάποιο άλλο δένδρο. Σήμερα μάλιστα που έχουν εκμηδενιστεί οι αποστάσεις με το αυτοκίνητο, έρχονται από μακριά πολλά έλατα κι έτσι έχει καθιερωθεί πια.

Σχετίζονται τα κάλαντα που τραγουδάμε αυτές τις μέρες από σπίτι σε σπίτι με το δημοτικό μας τραγούδι, και τι εκφράζουμε μέσα απ' αυτό;

Τα κάλαντα εκφράζουν όλες τις επιθυμίες που έχουμε. Αν θέλουμε να κάνουμε μια ταξινόμηση θα λέγαμε ότι έχουμε κάλαντα ιεροτελεστικής και κοινωνικής σημασίας. Επίσης τα κάλαντα που έχουν προέλθει από τη δημοτική παράδοση και λειτουργούν μέσα στο λαό, θα τα λέγαμε δευτερογενώς δημοτικά. Πολλά έχουν προέλθει από τη λόγια παράδοση, βρήκαν απήχηση, διαμορφώθηκαν και αφομοιώθηκαν από το λαό.

Τα κάλαντα τα δημιουργεί ο λαός ή έχουν

κυρίως έναν προσωπικό δημιουργό;

Έχουν προσωπικό δημιουργό, όπως και το δημοτικό τραγούδι, αλλά μένει ανώνυμος εφ' όσον έχει υιοθετηθεί από το λαό και έχει πάρει στοιχεία από τη ψυχή του λαού. Εκείνη είναι η διαφορά, η ψυχή του λαού. Ο λαός ό,τι δεν του ταιριάζει το αποβάλλει.

Η φωτιά και το τζάκι παίζουν τις μέρες του Δωδεκαημέρου (της μεγαλύτερης απόστασης από τον ήλιο) ένα κεντρικό ρόλο. Μήπως με τον τρόπο αυτό της αναγνωρίζουμε μια παραμένουσα ιερότητα στη ζωή μας;

Η φωτιά και το τζάκι αποτελούν τη φυσική αναγκαιότητα και είναι προφανής ο συμβολισμός τους εφόσον αντιπροσωπεύουν παγανιστικές γιορτές του ήλιου. Είναι γεγονός ότι η ανάγκη δημιούργησε και τη λατρεία. Η εστία λοιπόν σαν σημείο αναφοράς της οικογενειακής λατρείας έχει ταυτιστεί με την έννοια της οικογένειας. Άλλωστε είναι γνωστή η δύναμη της φωτιάς και η λατρεία της σαν παγκόσμιο φαινόμενο. Η πυρά είναι αυτή που αναζωογονεί, είναι ο καθαρισμός, είναι η δύναμη η διαβατήρια καθαριστική· έτσι όταν θέλουμε να απαλλαγούμε από αρρώστια, από κακό, χρησιμοποιούμε τη φωτιά.

Πώς θα σχολιάζατε λαογραφικά το πρωτοχρονιάτικο έθιμο της βασιλόπιτας με το φλουρί και την τελετουργία κοπής της;

Το έθιμο της βασιλόπιτας με το φλουρί και την κοπή της συνδέονται με τη μαγεία πάλι και το μέλλον, την τύχη μας και

το νέο χρόνο. Κατά την παράδοση συνδέεται με πραγματικό γεγονός. Για την αντιμετώπιση κάποιας μεγάλης ανάγκης μετά από έκκληση του Μ. Βασιλείου συγκεντρώθηκαν πολλά χρυσά φλουριά και κοσμήματα. Με την έκλειψη όμως της ανάγκης, επειδή η επιστροφή των προσφερθέντων ήταν αδύνατη, έγινε μια μεγάλη πίτα με όλα τα χρυσαφικά μέσα, απ' την οποία ο καθένας έπαιρνε ένα κομμάτι και κρατούσε ό,τι του τύχαινε.

Αυτή είναι μια παράδοση, εκείνο που θα ήθελα όμως να τονίσω είναι ότι η κοπή της πίτας γίνεται σε όλες τις γεωργοκτηνοτροφικές περιοχές όπως γίνεται και το χριστόψωμο.

Επίσης η τελετουργία που λαμβάνει χώρα κατά την παρασκευή της πίτας είναι πολύ σημαντική, γιατί ανάλογα με την παραγωγή αγαθών που έχει κάθε περιοχή απ' αυτά θα βάλει μέσα στην πίτα (π.χ. πουρνάρι, κλήμα, κ.λπ.).

Καθώς και η τελετουργία που γίνεται κατά το κόψιμο της πίτας, να είναι δηλ. παρών ο αρχηγός της οικογένειας, ο τρόπος που κόβονται τα κομμάτια, τα ανάλογα λόγια που λέγονται, τα σχέδια που πρέπει να γίνουν κατά την κοπή με το πηρούνι, ένα είδος αφορισμού προς τον εχθρό (να του βγουν τα μάτια), ή με κάποιο κλειδί (για να μη χαλάσει η ευτυχία τους, να κλείσουν το κακό απ' έξω), πολύ σημαντικά στοιχεία όλα τελετουργικών πράξεων με μαγικό-παγανιστικό υπόβαθρο.

Φεδερίκο Γκαρθία Λόρκα

Απόσπασμα απ' το «Μαρτύριο της Αγίας Ολίας»

A Sofi

Ξέστρωτη γλωροσιά ανηφορίζει
 σκαλοπάτι και μικρός καταράχτης
 Πινάκι αναζητάει ο Ύπατος
 για της Ολίας τα κορφοκομμένα φρούτα.
 Συντριβάνι απ' του λαιμού της το κανάτι
 τσαμπούνες του πράσινου απ' τις αδερφωμένες φλέβες
 Το κοχύλι της στριμωγμένο στα ρηγά των μηρών
 καναρίνι στην ξόβεργα.
 Τι ν' αγκαλιάζουν τα κομμένα τα χέρια
 ως στη σκόνη τινάζονται;
 Ποια προσευχή σ' αποτοφή και κλείνουν;
 Ιδού οι παπαρούνες του στέρνου οι ερυθρόβαφες
 εκεί ακριβώς όπου μπουμπούκια κλειστά
 πριν λίγο τα στήθη της
 και ξεκρίνω δυο τ' ουρανού τα μοιράδια
 σύγνεφα οι κατεβασιές απ' τ' άσπρο γάλα!
 Της σκέπει τους ώμους φυτεία τ' αιμάτου
 χιλιόδεντρο
 Κορφή κλαδεμένο π' ανασαίνει ακόμα κι αντίκρυ λεπίδια φωτιάς
 Εκατόνταρχοι σαν το φλουρί με τα σταχτιά κορμιά τ' ανύπνια
 τινάζονται μέχρι την οροφή του σύμπαντου κρούοντας
 σύνεργα φονικά μαλαματοχυμένα
 Κι ως πάθη ανάκατα ριγούν ανατριχίλας χαίτες κι αιθέρας των σπαθιών
 στο δισκάριο προσκομίζει ο Ύπατος
 με το μετάξι των αχνών
 τα δίδυμα αρτίδια του στήθους της Ολίας

Ελληνική γραφή
Μάρκος Αντωνίου

Τα Τσουμέρκα

ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ ΠΑΓΑΝΕΛΗ

ΠΑΡΕΡΓΑ ΦΥΛΛΑ

ΑΠΟ ΤΟΥ ΣΑΡΩΝΙΚΟΥ ΕΙΣ ΤΟΝ ΑΜΠΡΑΚΙΚΟΝ

Η ΑΡΤΑ

ΤΑ ΤΣΟΥΜΕΡΚΑ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚΔΟΤΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ «ΕΣΤΙΑΣ»,
1905

Ο Σπυρίδων Παγανέλης ήταν Κερκυραίος στην καταγωγή και διετέλεσε νομάρχης Άρτας στις αρχές του αιώνα. Λάτρης της περιήγησης, επισκέφθηκε το 1904 τα Τζουμέρκα· τις εντυπώσεις του από την περιοχή δημοσίευσε τον επόμενο χρόνο ως μέρες του ταξιδιωτικού οδοιπορικού του «Πάρεργα Φύλλα».

... Τὸ δάσος τῶν ἐλατῶν, ἀνά μέσον τοῦ ὁποίου διέρχεται ὁ μεταβαίνων ἀπὸ Ἄγναντων εἰς Πράμαντα, τὴν πρωτεύουσαν τοῦ ὁμωνύμου δήμου, εἶναι θαυμασίως γραφικόν. Καίτοι τὰ Ἄγναντα, μὲ τὰς τοποθεσίας αὐτῶν, καὶ τὸ κρυσταλλοειδὲς ὕδωρ τῆς «Κρύας Βρύσις», ἐφ' ἧ εὐλόγως σεμνύνονται οἱ Ἄγναντιοι, κρατοῦσιν ἔτι εἰς τὸ πνεῦμα, ἢ θεὰ τῶν Πραμάντων ὅμως, τῶν αἴφνης ἀνελισσομένων ἀπὸ τῆς χλοερᾶς λεκάνης,

καὶ τῶν ἐντὸς αὐτῆς λόφων, ὑπερθεν τῶν ὁποίων ἐγείρονται ὑψηλότεροι βουνοί, μικρὸν δὲ ἀπωτέρω ὁ μέγας τῶν Τσουμέρκων κορμός, ἐμποιεῖ εἰς τὸν ξένον ἰσχυρὰν ἐντύπωσιν. Τὸ χωρίον εἶναι μέγιστον, πλούσιον δὲ σχετικῶς. Γραφικόν, δρυμῶδες καὶ πολύκρουνον, θεωρεῖται τὸ μεγαλύτερον τῆς περιοχῆς τῶν Τσουμέρκων, παρουσιάζον καὶ πυκνότερά πως τὰ μόλις ἀρχόμενα ἔχνη δημοσίας τινος κοινωνικῆς εὐμαρείας. Ἔχει πλατεῖαν, παρ' ἧ ἀείρρουν καταχέεται ἄφθονον ὕδωρ, ὀλίγον δ' ἀνωτέρω ἐκρέει, διὰ πέντε ἀστειρευτῶν στομίων, ἄφθονον καὶ διαυγέστατον ἕτερον ὕδωρ, γλυκὺ τὴν πόσιν καὶ ψυχρόν, παρὰ τῷ κελαρύσματι τοῦ ὁποίου πλένουσιν αἱ γυναῖκες, πολυπραγμονοῦσαι περὶ τῶν ξένων ὑποθέσεων, καὶ δέχονται τῶν νέων ἀνδρῶν τὰ βλέμματα, οἵτινες, πόρρω τῆς κρήνης διερχόμενοι, στρέφουσιν εὐσχήμως δειλοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὰς γυμνόποδας Ναυσικᾶς. Ἔχει καὶ καφενεῖα ἢ κώμη, καὶ παντοπωλεῖα ἐν ἀρχομένη συστάσει, καὶ οἴκους τινὰς κάλλιστα ἐκτισμένους, καὶ ἐπαρκῶς ἐπιπλωμένους, κατὰ τὸ ἐγχώριον σύστημα. Καθόλου δ' εἰπεῖν, βλέπει τις σχετικῆν τινα ἄνεσιν εἰς Πράμαντα, ὅπου οἱ πάντες ἐργάζονται τὴν γῆν, εἴτε ποικίλην ἀσκοῦντες χειροτεχνίαν, καὶ ταύτης ἔνεκα ἀποδημοῦντες πόρρω τῆς ἐστίας καὶ τῆς οἰκογενείας.

Ἡ βλάστησις ἀκμάζει ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῶν Πραμάντων. Ἄντικρὸν ἐγείρονται τὰ ὄρη τῆς Δούλης· ὀπισθεν ὑψοῦνται τὰ Τσουμέρκα, ἐκ πλαγίου, πρὸς ἀνατολάς, αἱ χαμηλότεραι τῆς Πίνδου ὄροσειραί, δεξιόθεν καὶ ἀριστερόθεν σύσκιαι λόφοι, καὶ ἀπὸ τῆς βάσεως αὐτῶν, ἀπὸ τοῦ βάθους τῆς ὄρεινῆς αὐτῆς κοιλάδος, τῆς ἀφθονούσης εἰς ὕδατα, εἰς ρεύματα καὶ εἰς δασῶν στολήν, προσαναβαίνει ἡ κώμη τῶν Πραμάντων, ἐνιαία ἐν ἀπόπτῳ, κεχωρισμένη ἐντὸς, καὶ εἰς ἐγγυτάτας συνοικίας, ἐν μέσῳ κήπων, φυτειῶν ἀραβοσίτων, καὶ δένδρων ἡμέρων καὶ ἀγρίων, ἐκτεινομένη.

Ἐβδομαδιαία πανήγυρις ἀθροίζει ἐν Πραμάντοις τοὺς περιοίκους, πολλάκις δὲ καὶ τοὺς πόρρω ἀφισταμένους, εἰς ἐμπορικὴν ἐπικοινωνίαν. Ἄλλὰ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς ἢ ἔτησία πανήγυρις, κοινὴ σχεδὸν διὰ πάντα τὰ χωρία τῶν Τσουμέρκων, εἶναι ἡ κυριωτάτη τῆς κώμης, οὐ μόνον θρησκευτικὴ καὶ συναλλακτικὴ οὔσα, ἀλλὰ καὶ κοινωνικὴ καὶ οἰκογενειακὴ, τελεσφόρως ἐξυπηρετοῦσα τοὺς σεμνοὺς τοῦ Ὑμεναίου σκοπούς. Ἐν μέσῳ τῶν ἐγχωρίων μουσικῶν καὶ τῶν ἐγχωρίων χορῶν, πρὸς οὓς ἀπὸ ἡμερῶν προπονοῦνται ἐπιμελῶς οἱ νεώτεροι καὶ οἱ ἀδοκιμώτεροι, ὑπὸ τὰ ἀμοιβαῖα βλέμματα νέων καὶ νεανίδων, μελετῶνται τὰ συνοικέσια τοῦ χωρίου, δύο δὲ ἑβδομάδας τὸ πολὺ, μετὰ τοῦτο, πραγματοποιοῦνται εἰς εὐτυχῆ συζυγίαν.

... Τῶν Πραμάντων παράκειται τὸ χωρίον οἱ Μελισουργοί, ἀποτελοῦν μετ' αὐτῶν τὸν δῆμον τῆς Πραμάντης. Ὁ δρόμος πρὸς τὸ χωρίον εἶναι εὐχάριστος, ἀλλ' ἐνιαχοῦ, τραχεῖαι ἐδαφικαὶ ἀνωμαλῖαι, παρακωλύουσι τὴν ἄνετον ἀπόλαυσιν τῆς φυσικῆς τοῦ δρόμου καλλονῆς. Τὸ μονήδριον τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, κατὰ μέσον τοῦ δρόμου, ἐντὸς δάσους ὠραίου ἐλατῶν ἐγειρόμενον, ἀθροίζει περιοδικῶς καὶ εἰς λειτουργίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς ἐξοχικὰς ἐκδρομάς, τοὺς κατοίκους ἀμφοτέρων τῶν χωρίων. Εἶναι ὠραία ἢ θέσις τοῦ μονηδρίου, καὶ ἀρίστη τοῦ ὕδατός του ἢ ποιότης. Μικρὸν ἐκεῖθεν τῆς εὐφροσύνου ταύτης τοποθεσίας, ἡ ὁδὸς κυλίεται ἀνωμαλωτέρα πρὸς τὰ κάτω, διήκουσα στενῆ, καὶ ἐνιαχοῦ δυσχερῶς βατῆ, πρὸς τὸ ὑποκείμενον ἐπίμηκες χωρίον τῶν Μελισουργῶν.

... Ὁ πληθυσμὸς τῶν Μελισσουργῶν ἀραιούται τὸν χειμῶνα αἰσθητότατα. Οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου, τὰ πολυάριθμα αὐτῶν ποίμνια ἄγοντες, τρέπονται πρὸς νοτιωτέρας χώρας ὑψηλέμους, ὅπου συντηροῦσιν εἰς λειμῶνας τὰ πλούσια ποίμνια τῶν. Οἱ ὀλίγοι, κατὰ τὸν χειμῶνα, παραμένοντες εἰς Μελισσουργούς, καλοῦνται ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων «χειμωνιάτες». Εἰς τὴν πρώτην ὁμως τῆς χελιδόνος ἐμφάνισιν, εἰς τὴν πρώτην τῆς χιόνος τῆξιν, ἄνθρωποι καὶ ποίμνια ἀνέρχονται πάλιν πρὸς τὸ χάσμα τῆς προσφιλοῦς ἐστίας. Ἐπαναβλέπουσιν, ὑπὸ τὸ ἐαρινὸν θάλπος, τοὺς ἐρημωθέντας οἴκους, οὓς εἶχεν ἀποψύξει ὁ χειμῶν, καὶ ὑπὸ τὴν πανηγυρικὴν τῆς χαρᾶς καὶ τῆς εὐθυμίας φωνὴν καὶ ἐστίασιν, τρέπονται πάλιν, τὰ ποίμνια ἄγοντες, πρὸς τῶν Τσουμέρκων καὶ τῆς Πίνδου τὰ ὕψη, ἔνθα, ἄφθονος χόρτος, ἄρτι φυεῖς, καλεῖ εἰς νομὴν τῶν ποιμνίων τὰ πλήθη.

Διὰ τοῦ ρεύματος τούτου τῶν Μελισσουργῶν, ἀκολουθοῦντες ἐπιμόχθως τὰ ξηρὰ καὶ χαλικόστρωτα μέρη τῆς κοίτης του, μετὰ πορείαν, ἧς τὸ μῆκος ἐπέτεινε τὸ ἐπίπονον, ἐνίστε δὲ καὶ τό, ἐκ τῆς ἰλύος, ἐπισφαλὲς τοῦ δρόμου, ἐφθάσαμεν εἰς τὸν παραμεθόριον σταθμὸν τῶν Χρηστῶν, καὶ τὴν γέφυράν των. Ἐκεῖθεν, κεντρίζοντες γενναίως τοὺς ἵππους καὶ τὰς ἡμιόνους, ἠρξάμεθα ἀνερχόμενοι πρὸς τὴν ἱστορικὴν κόμην τῶν Καλαρρυτῶν, τὸ ἀκρότατον τοῦτο καὶ βορειότατον κατωκημένων σημεῖον τῆς ἐλευθερωθείσης ἠπειρωτικῆς λωρίδος. Ἀπέφυγον, ἄχρι τοῦδε, νὰ λαλήσω περὶ τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας, κατὰ τὸ τμήμα τοῦτο τῆς ἑλληνικῆς γῆς, τὸ νεωτάτως προσαρτηθὲν εἰς τὴν χώραν. Καίτοι ἐν τούτοις ἡ Ἄρτα, καὶ ὁ νομὸς της, εἶναι ὁ προσωρινὸς Βενιαμειν τῶν ἐδαφικῶν ἐν Ἠπειρῷ παραχωρήσεων, οὐχ ἦττον δὲν ἔτυχε, παρὰ τῶν γονέων, οὐχὶ θωπείας τινὸς ἐξαιρετικῆς, ἀλλ' οὐδὲ τῆς ὑπὸ τῆς στοιχειώδους κἂν εὐπρεπείας ὑπαγορευομένης μερίμνης. Μέχρι πρό τινος, ἡ ἀπὸ Καλενδίνης ἄχρις Ἀγνάντων ὁδός, ἦτο μὲν βατὴ διὰ τὰς ἀγρίας αἰγας, ἀλλ' ἦτο ἄβατος διὰ τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὰ πολυάριθμα αὐτῶν ὑποζύγια, τὰ μεταφέροντα τὰ πρὸς τὴν ζωὴν ἐπιτήδεια, καὶ τὸ ἄλλας ἰδίως, εἰς τὰ ἐσώτατα ἐπαρχίας, πολλὰ τὰ κτηνοτροφικὰ εἶδη ἐξαγούσης. Ἀπὸ τινος χρόνου κατεστάθη, ἐπὶ τῆς παλαιᾶς ὁδοῦ, ὁδὸς ἡμιονική, ἢ μᾶλλον ἐπεσκευάσθη στοιχειωδῶς ἢ προτέρα, αὐτὴ αὕτη ἦν ἠκολούθησα, καὶ ἦν εἶδομεν, ζευχθεῖσα καὶ διὰ καλῶν γεφυρῶν, ὧν ἡ τῆς Καλενδίνης εἶναι ἀξία λόγου, σήμερον δέ, ἐν ὥρᾳ θέρους, δύναται τις ν' ἀνέλθῃ ἀπὸ Πλατανορρέυματος μέχρις Ἀγνάντων, χωρὶς προκαταβολικῶς νὰ προσφύγῃ εἰς τὸν ἱερέα καὶ εἰς τὸν συμβολαιογράφον. Ἡ ἀπὸ Ἀγνάντων μέχρι Πραμάντων ὁδὸς μειονεκτεῖ τῆς προτέρας, ἀλλ' ἡ ἀπὸ Πραμάντων μέχρι Καλαρρυτῶν εἶναι τοσοῦτον ἐλεεινὴ, κατὰ τὸ πλεῖστον δυσχερῶς βατὴ, ἐνίστε δὲ καὶ κινδυνώδης, ὥστε ἡ ἀγανάκτησις πνίγει, ἀνὰ πᾶν βῆμα, τὸν διαβάτην, ἡ δὲ ἐντροπὴ ὑπερβαίνει τὴν ἀγανάκτησιν, ἡ ἐντροπή, ναί! διὰ κατάστασιν δημοσίας ὁδοῦ, ζημιούσης σκληρῶς ἀλλὰ δικαίως τὴν φήμην καὶ ὑπόστασιν πάσης πεπολιτισμένης Κυβερνήσεως...

Κώστας Μπαλάφας

Ο τόπος μας και η παράδοσή του

ΓΕΝΝΗΘΗΚΑΜΕ Σ' ΕΝΑΝ ΤΟΠΟ κακοτράχαλο κι ασκητικό, κατοικημένο από ανθρώπους με γνησιότητα στα αισθήματα, σε ισορροπία με τη φύση που άντεξαν σκληρές δοκιμασίες σε δύσκολους καιρούς και που ορκίζονται στη φιλία και την ιερότητα του ψωμιού.

Είναι φυσικό οι άνθρωποι να συνδέονται με τον τόπο που γεννήθηκαν μ' έναν ιδεατό ομφάλιο λώρο, γιατί εκεί πρωτοείδαν το φως του ήλιου, πρωτοήρθαν σ' επαφή με το φυσικό χώρο με όλες τους τις αισθήσεις και είδαν εικόνες, σχήματα, χρώματα κι άκουσαν ήχους.

Είναι ο τόπος που ανδρώθηκαν και στοχάστηκαν για τη μοίρα τους και τον προορισμό τους στη ζωή. Εκεί είναι το πατρικό τους σπίτι, η γειτονιά τους και προπαντός οι άνθρωποι γύρω τους που δε θα μπορούσαν να ζήσουν χωρίς αυτούς και που τους συνδέει συγγένεια, φιλία ή γνωριμία.

Ο τόπος μας δεν είναι μόνο ένας γεωγραφικός χώρος, αλλά μια περιοχή όπου μας συνδέουν προσωπικές μνήμες και ιστορικές καταβολές, ποιότητες που συνθέτουν την έννοια της πατρίδας που ριζώσαμε.

Είναι τα πρώτα μας βιώματα, που χαραχτήκαν ανεξίτηλα στην ψυχή και την καρδιά μας.

Εδώ γεννήθηκαν κι έζησαν οι γονείς μας και οι πρόγονοί μας και αποτελούν την ιστορική μνήμη της καταγωγής μας.

Εδώ βίωσαν λαχτάρες κι ενθουσιασμούς, χαρές και λύπες, γεννήσεις και θανάτους. Όλα αυτά μαζί είναι οι ρίζες της φυλής μας, που όλο και βαθαίνουν μέσα στο πέρασμα του χρόνου και των γενεών.

Είναι ο «τόπος μας».

Οι γνωριμίες μας με ανθρώπους από άλλες χώρες ή περιοχές, μένουν σ' έναν επιφανειακό συναισθηματισμό.

Δεν έχουν την ίδια σχέση και φιλικό δεσμό όπως με τους ανθρώπους του τόπου μας, που μ' αυτούς μας συνδέουν συγγενικοί και πατριωτικοί δεσμοί που μέσα τους δεν έχουν μόνο το σήμερα αλλά και το χθες και το προχθές.

Όμως με τις σύγχρονες κοινωνικο-οικονομικές ανακατατάξεις δημιουργήθηκαν άλλες ανάγκες στη ζωή και οι ζεστές αυτές σχέσεις με τον τόπο μας όσο και με τον κόσμο μας ρηχαίνουν και ξεμακραίνουν μέρα με τη μέρα.

Παρ' όλα αυτά δεν μπορεί να θεμελιωθεί εθνότητα βιώσιμη με προοπτικές χωρίς

σεβασμό και γνώση της ιστορίας που δεν είναι μια απλή αφήγηση γεγονότων και θυσιών για το έθνος και το λαό, αλλά επιταγή και χρέος για κάθε Έλληνα.

Πολλοί υποψιάζονται σήμερα το τι σημαίνει να είσαι Έλληνας στον 20ό αιώνα και να το ζεις σύγκορμα.

Οι άνθρωποι χωρίς ιδανικά, που μένουν αδιάφοροι στα εθνικά θέματα και χωρίς ιστορικές μνήμες, μοιάζουν μετέωροι και ξεριζωμένοι. Με την αδράνειά τους για τα κοινά καλλιεργούν μια υπερτροφική εγωπάθεια όπου ο κόσμος όλος αρχίζει και τελειώνει στον εαυτό τους, με μηδενιστική διάθεση για κοινωνική πρόοδο.

Γεννηθήκαμε και ζούμε σε μια χώρα φορτωμένη με ιστορικές καταβολές από πανάρχαιους πολιτισμούς, όπου με τη διεργασία των γενεών δια μέσου των αιώνων έχει διαμορφωθεί ένα ξεχωριστό ύφος και ήθος ζωής με ελληνικό τρόπο κοινωνικής συμπεριφοράς.

Αυτό είναι το καταστάλαγμα της μακρόχρονης εμπειρίας και σοφίας του λαού μας, που αποτελεί την ουσία του λαϊκού μας πολιτισμού.

Είναι μια μακρόχρονη ποιότητα ζωής που μεταφέρεται από γενιά σε γενιά και συγκροτεί την παράδοση του έθνους μας.

Παράδοση δεν είναι μια κούφια λέξη στο στόμα των φραγκοδασκάλων ούτε μια στείρα παρελθοντολογία για ξεπερασμένες μορφές ζωής.

Με τη μελέτη της παράδοσής μας δεν προσπαθούμε να στηρίξουμε ένα αδιάφορο, σύγχρονο τρόπο ζωής με αυταπάτες από παλιά σύμβολα.

Δεν αναζητούμε προγονικά λείψανα σε άδειους τάφους. Τη ζωντανή παράδοση του έθνους μας τιμούμε, τη δόξα του τόπου μας και του λαού μας.

Δε μιλάμε για το κάθε είδος κατεστημένου με αδιάφορο και στατικό χαρακτήρα, αλλά για την ουσία της καταγωγής μας που εμποδίζει το λαό μας από κάθε είδους αλλοτρίωση και αφελληνισμό.

Παράδοση για μας είναι η αγέραστη ρίζα της φυλής, που κράτησε αγέρωχο τον κορμό της εθνικής μας συνείδησης, σε καιρούς σκληρής δοκιμασίας.

Είναι η οργανική ψυχή του έθνους μας που καταξίωσε ο χρόνος και μένει σα στέρεα βάση για να προδιαγράψει το μέλλον μας και τον πολιτισμό μας.

Όσο βαθύτερες είναι οι ρίζες ενός έθνους με ιστορία και παράδοση τόσο καλύτερες είναι οι προοπτικές αυτού του λαού να αναπτύξει ανώτερο ιστορικό και κοινωνικό βίο.

Μόνο όταν γνωρίζουμε σε βάθος και βιώνουμε την αξία της παράδοσής μας, μπορούμε με περισσότερη σιγουριά να χαράξουμε το μέλλον του τόπου μας με γνήσια ελληνικότητα.

Όλοι οι πολιτισμένοι λαοί του κόσμου σκύβουν σήμερα με σεβασμό στα παλαιά ποιοτικά στοιχεία ζωής του λαού τους που καθιέρωσε ο χρόνος και καταξίωσε η χρησιμότητά τους, για να βρουν στέρεα θεμέλια ζωής και προκοπής, ν' αντλήσουν διδάγματα απ' την παράδοσή τους, προκειμένου να χαράξουν με σιγουριά τη μελλο-

ντική πολιτισμική τους πορεία.

Μέσα στο ταλάντευμα των ηθών και της δίνης των καιρών, με την πλημμύρα των ξενόφερτων στοιχείων που νοθεύουν τη γνησιότητα συνηθειών που δοκιμάστηκαν στο χρόνο και τις περιπέτειες του έθνους μας, και είναι η ατίμητη κληρονομιά του λαού μας, η παράδοση είναι το αποκούμπι μας. Αυτή γονιμοποιεί το παρόν και χαράζει το μέλλον με οδηγό τον ιερό νόμο των πανάρχαιων δεσμών της οικογένειας και της αδελφοσύνης των ανθρώπων που συνθέτουν τις αρετές ενός ανώτερου κοινωνικού βίου και διαμορφώνουν την ταυτότητα του γνήσιου ελληνισμού.

(φωτο Κώστας Μπαλάφας)

Η προσήλωσή μας στην παράδοση είναι ένα μυστηριακό κάλεσμα στα μύχια της υπάρξεώς μας. Θα δεχτούμε και το καινούργιο, ακόμα και το ξένο, αλλά με πνεύμα επιλογής, αφού εξετάσουμε τις ποιοτικές του αξίες και το συνταίριασμά τους με το δικό μας τρόπο ζωής, αφομοιώνοντας και μεταπλάθοντας τα θετικά του στοιχεία.

Απ' την αρχαιότητα ακόμα, σ' αυτό το σταυροδρόμι των εθνών και των περαστικών

που βρεθήκαμε, η χώρα μας υπήρξε το χωνευτήρι ιδεών και πολιτισμών επιλέγοντας από τις ξένες επιδράσεις τα στοιχεία εκείνα που στοίχειωσαν θεμέλια αξιών και γεφύρωσαν αιώνες με φωτεινές αναλαμπές.

Παράδοση δεν είναι ένα γραμματειακό ή γλωσσολογικό είδος αναφοράς. Είναι η πραγματική φωνή του λαού που επιβίωσε στο μάκρος του χρόνου κι έφτασε ως εμάς. Είναι το σύνολο της λαϊκής δημιουργίας που ονομάζουμε λαϊκό πολιτισμό και αναφέρεται σε κάθε είδος διανοητικής ή αισθητικής δημιουργίας μέσα στους ηθικούς νόμους της κοινότητας που καταστάλαξε στο διάβα των καιρών, σαν ουσία και σοφία, χωρίς τη βιασύνη της εποχής μας στην αγορά του πνεύματος που οι άνθρωποι τρέχουν αγκομαχώντας πίσω απ' τη ζωή.

Ο Κόντογλου έλεγε πως «οι παλιοί θαλασσινοί, για να βρίσκουν στα ψαχτά το δρόμο τους, ακολουθούσαν τ' άστρο της τραμουντάνας και οι λαοί για να ξέρουν πού πηγαίνουν έχουν τις παραδόσεις».

Όμως ο σύγχρονος άνθρωπος για να νιώσει ελεύθερος, απέβαλε μαζί με όσα νόμιζε πως τον εμπόδιζαν και την παράδοσή του και ξαφνικά βρέθηκε στο χάος της αβεβαιότητας.

Ο λαός που έχασε την παράδοσή του μοιάζει με τον άνθρωπο που έχασε τη μνήμη του.

Οι λαοί που ακολουθούν την παράδοσή τους νιώθουν να ζουν μέσα στο πνεύμα των προγόνων, γιατί τίποτα δε χάνεται στη ζωή αλλά τα πάντα ανανεώνονται και μετασχηματίζονται.

Γόνιμη έκφραση των ενδόμυχων συναισθημάτων του λαού είναι η λαϊκή τέχνη σ' όλες της τις μορφές.

Είναι τα έθιμά μας που ξεκινούν απ' την κούνια, από μια γιαγιά με παραμύθια, που ευρύνουν το νου και ταξιδεύουν τη φαντασία.

Είναι οι λαϊκοί χοροί και τα δημοτικά τραγούδια που δημιούργησε αυτός ο δοκιμασμένος λαός για να εκφράσει τις λιγοστές χαρές και την περίσσια πίκρα. Είναι τα γνωμικά και οι παροιμίες του.

Είναι οι αρχιτεκτονικές κατασκευές και ο κάθε είδους στολισμός των σπιτιών όσο και η αγιογράφηση των εκκλησιών κι ακόμα τα κάθε είδους υφαντά και κεντήματα, το ντύσιμο και οι φορεσιές των γυναικών στην κάθε περιοχή ανάλογα με τις κλιματολογικές συνθήκες και την προσωπική ευαισθησία στην εμφάνιση και την καλαισθησία.

Είναι το σκάλισμα στην πέτρα και το ξύλο όπου ο λαϊκός τεχνίτης μορφοποίησε τα οράματά του και τον αισθητικό του κόσμο πάνω σε κάθε είδους αντικείμενα καθημερινής χρήσης για να ομορφύνει το χώρο που ζει και εργάζεται.

Είναι ακόμα τα πανηγύρια και οι θρησκευτικές τελετουργίες με τις οποίες οι πρόγονοί μας σημάδεψαν τα σημαντικότερα στάδια της ζωής απ' τη γέννηση ως το θάνατο.

Και μέσα σ' όλα είναι η αγάπη και η αλληλεγγύη των ανθρώπων μεταξύ τους, το

πάθος για την ελευθερία, η αγωνιστικότητα τους για ανέξαρτησία και αξιοπρέπεια, στοιχεία υπεύθυνων πολιτών που συνθέτουν το ελληνικό ύφος και ήθος ζωής και συμπεριφοράς.

Είναι ακόμα η θρησκευτική τους προσήλωση στην ορθοδοξία που δεν επιβιώνει απλώς σαν παράδοση αλλά είναι η ουσία της κοινωνικής δομής του ελληνισμού.

Είναι η δημοτική μουσική και η εκκλησιαστική υμνολογία, που κοινή τους ρίζα έχουν την ορθόδοξη ελληνική παράδοση.

Οι αιτίες που κάνουν τους ανθρώπους να ξεφεύγουν απ' την παράδοσή τους είναι η αδιαφορία και το λάθος τους να νομίζουν πως μέσα στο χώρο της παράδοσης χάνεται η προσωπικότητά τους και δεσμεύεται η ελευθερία τους να πρωτοτυπήσουν.

Οι αρχαίοι που ακολουθούσαν με σεβασμό την παράδοση, έφτασαν σ' εκείνα τα ανώτερα πρότυπα διανόησης και φιλοσοφικής σκέψης.

Εμείς, παρ' όλο που καυχόμαστε για την καταγωγή μας, αδιαφορούμε για την παράδοσή μας για να μην μας πουν αμαθείς και καθυστερημένους.

Οι πνευματικοί μας άνθρωποι κατά μεγάλο ποσοστό: συνθέτες, ποιητές, καλλιτέχνες, συνηθίζουν ν' αντιγράφουν ξένα πρότυπα πνευματικής δημιουργίας από χώρες με διαφορετικό τρόπο ζωής και διαφορετικό από μας κοινωνικο-οικονομικό προβληματισμό, με τη δικαιολογία πως ακολουθούν τα νέα ρεύματα, χωρίς ιδιαίτερη έμπνευση ή πρωτοτυπία στη σύλληψη και την έκφραση.

Απλώς και μόνο θέλουν να χαρακτηριστούν μοντέρνοι, θαρρείς κι η τέχνη είναι μόδα και πρέπει να ακολουθεί το συρμό της εποχής ή λες και ζούμε σε μια χώρα όπου οι πνευματικές και καλλιτεχνικές αξίες είναι άγνωστες.

Άσε πια τα μέσα επικοινωνίας που δεν καταδέχονται να μεταδώσουν τίποτα το γνήσια ελληνικό για να μη χαρακτηριστούν «βλάχοι» κι οπισθοδρομικοί.

Ενώ όσοι πάτησαν στην παράδοση δημιούργησαν έργο ποιότητας και μεγάλης πνοής.

Είναι ακόμα χρέος και ιστορική ανάγκη για τον κάθε καλλιτέχνη, πέρα από κάθε άλλου είδους αναζητήσεις από παρορμήσεις της αδέσμευτης φαντασίας του να καταχωρεί στο έργο του τον τόπο του και την εποχή του.

Γιατί ό,τι ξέρουμε από παλιότερους πολιτισμούς το μαθαίνουμε μέσα απ' την ίδια την τέχνη, απ' ό,τι σμιλεύτηκε στην πέτρα, μορφοποιήθηκε σε εικόνα ή καταχωρήθηκε ποιητικά στην ιστορία.

Ο Αχιλλέας δε θα ήταν παρά ένας απ' τους χιλιάδες πολεμιστές που έχει η κάθε χώρα, αλλά επειδή ο Όμηρος τον είδε μεγάλο και σαν τέτοιο τον καταχώρησε ποιητικά στο έργο του, έγινε ο πανανθρώπινος ήρωας των λαών.

Σε λίγο ο 20ος αιώνας κλείνει τον κύκλο του και παραδίδει τη σκυτάλη της ζωής στον 21ο με ευοίωνες προοπτικές για το μέλλον της ανθρωπότητας.

Μαζί του κλείνει μια χρονική περίοδος μεγάλων εξελίξεων αλλά και πολέμων και καταστροφών. Αφήνει όμως πίσω του σα θετικό στοιχείο το θαύμα της ανάπτυξης της

τεχνολογίας με τα φανταχτερά επιτεύγματα της επιστήμης αλλά και το φόβο μιας αυτοκαταστροφής απ' τα ίδια τα κατορθώματα του ανθρώπου και προπαντός απ' τη λογικευμένη ή όχι χρήση τους.

Ίσως θάπρεπε οι επιστήμονες από καθήκον να σημασιολογούν την ωφελμιστική αξία και πρακτική χρησιμότητα των επινοήσεών τους προτού τα θέσουν στην υπηρεσία του ανθρώπου ακολουθώντας το παράδειγμα του Leonardo Davinci που είχε σχεδιάσει από τότε το υποβρύχιο αλλά το κράτησε στην αφάνεια επειδή ήξερε πως η ανθρώπινη φύση δεν ήταν αρκετά ώριμη να της εμπιστευτεί ένα τόσο επικίνδυνο παιχνιδάκι.

Μελετώντας την παράδοση και διδασκόμενοι απ' την ιστορία, αναζητούμε τη στέρεα βάση για να στηρίξουμε τις καινούργιες αξίες που επινόησε η επιστήμη και πραγμάτωσε η τεχνολογία, για να επωφεληθούμε από τα πλεονεκτήματά τους και να δημιουργήσουμε ανώτερα πρότυπα κοινωνικού βίου, παρά να μείνουμε θύματα των ατελειών τους απ' την ανεξέλεγκτη χρήση τους.

Τι άραγε ψάχνουμε να βρούμε οι νεοέλληνες στα λεγόμενα μοντέρνα και ξενόφερα που μας κάνουν να μοιάζουμε ξένοι στον τόπο μας προπάντων όταν ακούμε αυτούς τους «εισαγόμενους» ήχους και ρυθμούς που μεταδίδουν καθημερινά τα ραδιόφωνα και οι τηλεοράσεις;

Ιστορία και παράδοση αυτής της χώρας, είμαστε όλοι εμείς, που γεννηθήκαμε εδώ, που ζούμε εδώ, και που αποτελούμε την αδιάκοπη συνέχεια του έθνους μας και της φυλής μας. Η παράδοση μοιάζει με το ένστικτο των ταξιδιάρικων πουλιών που βρίσκουν αλάνθαστα το δρόμο τους, φτάνοντας ημερολογιακά στον προορισμό τους, ταξιδεύοντας μερόνυχτα στα καταπέλαγα τ' ουρανού.

Πρόθεσή μας δεν είναι ν' αναβιώσουμε την παράδοση στην παλιά της μορφή.

Δεν γυρίζουν πίσω οι καιροί.

Εκείνο που με κάθε θυσία θα πρέπει να φροντίσουμε είναι το χρέος μας να τη διαφυλάξουμε αλώβητη για τις γενιές που έρχονται, ώστε κάθε φορά που θα χάνουν το δρόμο τους μέσα στη δίνη των καιρών που διαφαίνονται, ν' αντλούν απ' το θησαυρό της στοιχεία γνήσια και άφθαρτα για να χαράζουν τη δική τους πολιτισμική πορεία.

Για να μη χαθούμε σαν έθνος και σα φυλή ακουμπάμε στην παράδοση γιατί είναι ένα δέντρο με βαθιές ρίζες και καθιερωμένες αξίες.

Παναγιώτης Καραμπίνης

Φαρσοκωμωδία, καραγκιόζης και παράδοση

ΣΤΟ ΜΙΚΡΟ ΑΡΘΡΟ ΠΟΥ ΑΚΟΛΟΥΘΕΙ σκοπός μου είναι να παρουσιάσω μερικές σκέψεις και να θίξω κάποια προβλήματα που αφορούν την εξέλιξη της φαρσοκωμωδίας, δηλαδή της παλιάς –αθάνατης όπως χαρακτηρίζεται– ελληνικής κωμωδίας, που αρχίζει απ' το Σταυρίδη, το Χατζηχρήστο, το Βουτσά, τον Αυλωνίτη και καταλήγει στη Βλαχοπούλου και τον Κωνσταντάρη, καθώς και τη σχέση της με την παράδοση. Όπως θα δούμε παρακάτω, οι ταινίες αυτές που διασκέδασαν και διασκεδάζουν ακόμη και σήμερα εκατομμύρια Έλληνες, αποτελούν κατά κάποιο τρόπο τη συνέχεια του Καραγκιόζη –τον οποίο άλλωστε οδήγησαν στο μαρνασμό στερώντας του το κοινό και μετατρέποντάς τον σε φολκλορικό και παιδικό θέαμα.

Το πώς και γιατί οι θεατές εγκαταλείπουν μαζικά το θέατρο σκιών, κυρίως μετά τον εμφύλιο, για να εγκατασταθούν στις κινηματογραφικές αίθουσες, αποτελεί ένα μεγάλο θέμα που δεν μπορώ να παρουσιάσω εδώ. Θα περιοριστώ λοιπόν στο να δείξω σε γενικές γραμμές ποια είναι τα δάνεια, οι ομοιότητες και οι αναλογίες ανάμεσα στον Καραγκιόζη και στη φαρσοκωμωδία. Κατά τη γνώμη μου διαρθρώνονται γύρω από τρία βασικά σημεία.

Α) Τα πρόσωπα. Είναι γνωστό ότι αρκετοί από τους ηθοποιούς μας είναι μακρινά ξαδέλφια των ηρώων του Καραγκιόζη. Κανείς δεν αμφισβητεί ότι ο μπαρμπα-Γιώργος και ο Σταύρακας μας άφησαν κληρονομιά το Χατζηχρήστο και το Φωτόπουλο. Δεν είναι επίσης λίγες οι φορές που ηθοποιοί σαν το Βέγγο, το Μανέλη ή το Γιαννακό χαρακτηρίστηκαν σαν οι Καραγκιόζηδες της οθόνης. Το πιο ενδιαφέρον όμως είναι ότι και στα δύο είδη θεάματος οι ήρωες δεν αποτελούν χαρακτήρες με κάποιο ψυχολογικό βάθος, αλλά τυπικούς εκπροσώπους περιοχών της Ελλάδας και κοινωνικούς τύπους που αντιπροσωπεύουν συγκεκριμένες στάσεις, αντιλήψεις και νοοτροπίες. Όπως ο Καραγκιόζοπαίχτης δεν έπλαθε ποτέ τους ήρωές του και το κοινό τους ήξερε καλά, τους αναγνώριζε απ' το τραγούδι πριν καν βγουν στο πανί, έτσι και ο θεατής του κινηματογράφου γνώριζε εκ των προτέρων τι θα δει και διάλεγε την ταινία ανάλογα με τον πρωταγωνιστή. Γι' αυτό εξάλλου οι ηθοποιοί κυκλοφορούσαν αναλλοίωτοι από τη μια ταινία στην άλλη (κι όχι μόνο εξ αιτίας του σταρ-συστήμ, όπως ισχυρίζονται μερικοί).

Σ' αυτό το σημείο ένας προσεκτικός θεατής μπορεί να θέσει μια σειρά ερωτήσεις: Σε ποια τάξη ή κοινωνικό στρώμα ανήκει ο κάθε ήρωας; Πώς αντιμετωπίζει την πραγματικότητα και τι εκφράζει η στάση του; Πώς έρχεται σ' επαφή με τις άλλες τάξεις;

Πώς παρουσιάζεται ο κόσμος των πλουσίων;

Β) Η γλώσσα και στα δύο θεάματα αποτελεί το σημαντικότερο μέσο για την παραγωγή του κωμικού στοιχείου. Η γλώσσα της φαρσοκωμωδίας λοιπόν, δανείζεται πολλά από εκείνη του Καραγκιόζη που με τη σειρά της προέρχεται από μια μαγική και καρναβαλική παράδοση. Μέσα από παρανοήσεις, τικ, φωνητικές και γραμματικές παραμορφώσεις, λογοπαίγνια, σημασιολογικές αντιστροφές, γελοιοποιήσεις ξενικών εκφράσεων κ.λπ., πηγάζει ο καταλυτικός, α-ηθικός χλευασμός των πάντων από τον Καραγκιόζη. Εδώ βρίσκουμε μια κεφαλαιώδη διαφορά ανάμεσά τους, ενώ δηλαδή ο Καραγκιόζης εκφράζει έναν ανατρεπτικό αμοραλισμό κοροϊδεύοντας τα πάντα, μη διστάζοντας για παράδειγμα να φάει τα πρόσφορα αφού πρώτα τα βουτήξει μέσα στο λάδι των καντηλιών όντας καντηλανάφτης, αποκαλώντας το αφεντικό του «αποντικο» κι όταν ο πασάς τον συγχαίρει εκείνος απαντά «κι εγώ σε συχαίνομαι», στη φαρσοκωμωδία η σάτιρα εξαφανίζεται. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η ταινία «*Της Κακομοίρας*» με πρωταγωνιστή το Χατζηχρήστο ο οποίος τη θεωρεί την καλύτερη της καριέρας του. Εδώ αφθονούν οι εκφράσεις όπως «Ωρέ ντουβάρ» (πρόκειται για το γαλλικό «ορβουάρ»), «Υπουργείο Υγρασίας» (αντί Εργασίας), «διουρητικός» (αντί διορατικός), «δεν έχουνε πού την κεφαλήν πλύνε», κ.λπ. Το κωμικό δημιουργείται με τον ίδιο τρόπο, μόνο που στον κινηματογράφο είναι ευνουχισμένο, στερημένο απ' οποιοδήποτε περιεχόμενο κοινωνικής διαμαρτυρίας και ανατροπής.

Γ) Τρίτο και σημαντικότερο σημείο είναι η δραματολογία, τα ντεκόρ κι οι καταστάσεις. Προσπερνά κατευθείαν το γεγονός ότι σε κάποιες ταινίες βρίσκουμε ολόκληρα επεισόδια από τον Καραγκιόζη και σημειώνω απλώς ότι αυτό που ενώνει τον πρωταγωνιστή του θεάτρου σκιών, τον ξυπόλητο, κουρελιάρη και πάντα πεινασμένο, με τον ήρωα της φαρσοκωμωδίας είναι κυρίως η ζωή μέσα στην απόλυτη μιζέρια, η ίδια καθημερινή προσπάθεια για την επιβίωση μέσα από κομπίνες και περιστασιακές δουλειές. Ας θυμηθούμε για παράδειγμα ταινίες όπως «*Δόκτωρ Ζιβέγγος*», «*Δουλειές του ποδαριού*», «*Ο άνθρωπος για όλες τις δουλειές*», «*Οι παπατζήδες*» κ.λπ. Κι αν το ντεκόρ στον Καραγκιόζη είναι αριστερά η παράγκα και δεξιά το σεράι, στις ταινίες θα βρούμε αριστερά την επαρχία, τη φτωχογειτονιά και δεξιά το μικροαστικό και ενίοτε τον αστικό τρόπο ζωής.

Παρ' όλα αυτά δεν πρέπει να διαφύγει της προσοχής μας ότι στις περισσότερες ταινίες το πρόβλημα του πρωταγωνιστή δεν είναι μονάχα η έξοδος από τη μιζέρια αλλά κυρίως ο γρήγορος πλουτισμός και η κοινωνική άνοδος. Στο τέλος βέβαια ο ήρωας θα τα καταφέρει και ο θρίαμβός του δε μεταφράζεται μονάχα σ' ένα πλούσιο γεύμα, όπως στον Καραγκιόζη, αλλά σε μια καλή προίκα. Η ταινία «*Αν ήμουν πλούσιος*», γυρισμένη το 1972 από τον Τατασόπουλο, αποτελεί μια αποκαλυπτική ανακεφαλαίωση ολόκληρης της ιδεολογίας της φαρσοκωμωδίας. Ένας υπάλληλος σε γκαράζ, φτωχός αλλά πανέξυπνος και τολμηρός, έχει βάλει σκοπό της ζωής του ένα πλούσιο γάμο. Με μια σειρά από κομπίνες καταφέρνει να πλησιάσει μια κόρη βιομηχάνου και στο τέλος να

την παντρευτεί, ενώ ο χαζός και φοβισιάρης συνάδελφός του θα μείνει με την υπηρέτρια. Το μήνυμα είναι απλό, οι έξυπνοι και τολμηροί θα επιβιώσουν και θα διαπρέψουν, όσο για τους άλλους...

Ο περιορισμένος χώρος με ανάγκασε βέβαια σε μια σχηματική και αρκετά απλουστευτική προσέγγιση του φαινομένου της φαρσοκωμωδίας. Πρόθεσή μου δεν είναι να την καταδικάσω συλλήβδην – κάποιες ταινίες του Βέγγου ή του Χατζηχρήστου αποτελούν μικρά αριστουργήματα – αλλά να θέσω υπόψην του αναγνώστη τη συνέχεια που υπάρχει ανάμεσα στο θέατρο σκιών και σ' αυτές τις ταινίες. Θέλησα να δείξω επίσης ότι παρόλο που η φαρσοκωμωδία δανείστηκε συνειδητά ή ασυνείδητα, τόσα στοιχεία από τον Καραγκιόζη, δεν πήρε τίποτα από το σατιρικό και ανατρεπτικό λόγο του, το αντίθετο, τις περισσότερες φορές προβάλλει έμμεσα τη μικροαστική αγωνία της γρήγορης κοινωνικής ανόδου, καθώς και συντηρητικές, αντιδραστικές αξίες, νοοτροπίες και στάσεις ζωής.

Πέρα από τα νοσταλγικά βλέμματα θα πρέπει κάποτε ν' αναλογισθούμε σοβαρά το ρόλο που έπαιξαν – και παίζουν ίσως ακόμη σήμερα – αυτές οι ταινίες...

γράμμα από ένα νησιώτη

Αγαπητοί μου φίλοι,

Έλαβα το δεύτερο τεύχος του «Χάος και Όψη». Θεωρώ συγχαρητήρια, για άλλη μια φορά, για το εξαιρετικό περιοδικό σας. Εγώ, ένας νησιώτης, και επομένως εξ ορισμού με άλλα ενδιαφέροντα, θέλω να σας πω ότι το περιοδικό σας στάθηκε η πηγή για να γνωρίσω καλύτερα τα Τζουμέρκα. Επίσης, στάθηκε αφορμή για να ξανάρθω στη Χώσεψη το τριήμερο της 28ης Οκτώβρη. Τέλος, στάθηκε αφορμή για να αρχίσω να ψάχνω.

Σκάλισα λοιπόν τη βιβλιοθήκη μου, και να τι βρήκα. Ένα βιβλίο του 1936 που αναφέρεται στα «ΓΕΩΡΓΙΚΑ ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ, το δασικόν, το ποιμενικόν, το αροτραίον, το δενδροκομικόν και το μελιττουργικόν», που έχει γράψει ο Μηχανικός-Γεωπόνος Ι.Γ. ΤΣΟΥΜΗΣ. Δεν ξέρω αν η γλώσσα του βιβλίου αυτού είναι κατανοητή στους νεότερους αναγνώστες. Σίγουρα όμως θα βρείτε μεγάλο ενδιαφέρον στα αποσπάσματα που σας στέλνω, ιδιαίτερα εκείνα που αναφέρονται ειδικά στα Τζουμέρκα. Η μόνη παρέμβαση που έκανα στο κείμενο, για να γίνει πιο κατανοητό στους νεότερους αναγνώστες, αφορά την απάλειψη των τόνων και των πνευμάτων (συγχωρέστε με γι' αυτό οι πολύ ευαίσθητοι στα γλωσσικά ζητήματα).

«Την οικογενειακήν κλειστού τύπου εκμετάλλευσιν της γης», γράφει ο κ. Τσούμης, «συναντώμεν και σήμερον ακόμη (1936) εις τα στερούμενα συγκοινωνίας λίαν ορεινά διαμερίσματα της χώρας, ως τα Τζουμέρκα τα Άγραφα κ.λπ., όπου οι κάτοικοι ζουν “κρυφά από τον Θεόν και τους ανθρώπους” και έκαστος γεωργός επιδίδεται εις την παραγωγήν σιτηρών, οσπρίων, καρπών, κτηνοτροφικών προϊόντων, κηπευτικών ειδών, ξυλείας, και επιπλέον εις το άκρον των σιτοφόρων αγρών του καλλιεργεί 200-300 τ.μ. λινού, εκ του οποίου η σύζυγός του κατασκευάζει σχοινιά, σάκκους κ.λπ.».

Πολύ λιτή ζωή θα έκαναν οι πρόγονοί σας, όπως άλλωστε και οι νησιώτες πρόγονοί μου, καλλιεργώντας στις πεζούλες που έχτιζαν τα προς το ζην. Θυμάμαι τους διαφορους τύπους μάγκανου, που έχει στο Λαογραφικό Μουσείο της Χώσεψης ο κ. Παντελής Καραλής, για την επεξεργασία του λινού, και σκέφτομαι ότι μέσα σε 60 περίπου χρόνια πολλά άλλαξαν, αφού τα περισσότερα εργαλεία του 1936 σήμερα μπορεί να τα δει κανείς μόνο στα μουσεία. Ποια ήταν η βασική παρέμβαση που έφερε αυτές τις αλλαγές; Μα φυσικά ο δρόμος έτσι ώστε τα «λίαν ορεινά διαμερίσματα» να μην στερούνται συγκοινωνίας! Ωστόσο, ο κόσμος άλλαξε. Ακόμα και πριν γίνει ο δρόμος προς την ορεινή Άρτα, είχε ήδη φτάσει στη Χώσεψη ο πρώτος φωνόγραφος (το 1928), όπως μου είπε

στην πολύ καλή ξενάγηση του Μουσείου ο κ. Καραλής.

Αλλά, ας ξαναγυρίσω στις σελίδες του βιβλίου μας. «Αι περιοχαί καλλιέργειας... “ντάμκαι” εν Θεσσαλία και Φθιώτιδι, “στασιές” εν Αιτωλ/νία, “πλασιές” εν Ηπείρω, “πλάτες” αλλαχού κ.τ.λ., είναι συνήθως ίσαι περίπου κατ’ έκτασιν και δύο τον αριθμόν. Μία διά τας οψίμους καλλιέργειας και μία διά τας πρωίμους. Οσάκις μετά την καλλιέργειαν οψίμων και πρωίμων ακολουθεί εν έτος αγροναπαύσεως αι περιοχαί καλλιέργειας είναι τρεις».

Στη σημερινή εποχή των «εισαγωγών» από «έξω», ποιος καλλιεργεί σήμερα τα πατρογονικά του με αυτόν τον οικολογικό, οικονομικό αλλά και σχετικά εντατικό τρόπο; Ακόμα περισσότερο, ποιος μιλάει σήμερα στους νέους, που θέλγονται περί τα οικολογικά, για αυτά τα συστήματα; Υποθέτω κανείς. Ωστόσο, δεν μπορώ παρά να αναφερθώ σε γνωστά ευρωπαϊκά ορεινά περιβάλλοντα, όπως της Αυστρίας και της Ελβετίας, που κατακλύζουν σήμερα ακόμα και τα Τζουμέρκα με τα προϊόντα τους, και να παρατηρήσω ότι εκεί φρόντισαν να εξελιχθούν τα παραδοσιακά συστήματα που υπήρχαν σε σύγχρονα. Εμείς, εδώ, σε όλη την Ελλάδα, κυριολεκτικά εγκαταλείψαμε αυτόν τον πλούτο, και δώσαμε το πιο ακριβές περιεχόμενο στη λέξη «εξάρτηση». Και για του λόγου το αληθές, ο κ. Τσούμης αναφέρεται σε ορεινά «βοϊδολίβαδα» ή «ζευγαρολίβαδα», που θα θύμιζαν σημερινά τοπία στις πλαγιές των Άλπεων, τα οποία μάλιστα, «πολλάκις τη επιμελεία των κοινοτήτων περιφράσσονται με τοίχους εξ αργών λίθων (ξηρολιθιάς) (Βουλγαρέλι, Λειψώ κ.τ.λ.), ίνα μη τα χονδρά ζώα απομακρυνθώσι και παραπαληνηθώσιν εις τα υψηλά στεφάνια, με κίνδυνον να κατακρημνισθώσιν».

Αγαπητοί φίλοι δεν ξέρω αν διασκεδάσατε ή μελαγχολήσατε από αυτές τις σύντομες αναφορές του 1936. Ίσως και να αναπολήσατε τα πατρογονικά σας κτήματα. Σας διαβεβαιώνω ότι παρόμοια βιβλία, που ίσως και εσείς έχετε, μπορούν και γεννούν πολλαπλές σκέψεις στο μυαλό.

Ας κλείσω το γράμμα μου με τον επίλογο του κ. Τσούμη, με τον οποίο και συμφωνώ απόλυτα, καθώς και με μερικές επιπλέον σκέψεις:

«Ευτυχώς ότι, εις όλα τα διαμερίσματα της Ελληνικής υπαιθρου, απαντώμεν πεφωτισμένους και ισχυρούς αγρότας, οι οποίοι προσανατολίζουν την γεωργικήν των εκμετάλλευσιν προς την κατεύθυνσιν του καλού και αγαθού, αγόμενοι τόσον από το ίδιον αυτών συμφέρον, όσον και από την αγάπην του πλησίον και της πατρίδος των».

Είναι στο χέρι μας, στο χέρι του κάθε χωριού, της κάθε περιοχής, να πειραματιζόμαστε, να αλλάζουμε γνώμες και απόψεις για διάφορους τρόπους, να μαθαίνουμε όλο και περισσότερα. Το σίγουρο είναι ότι δεν υπάρχει πιο γόνιμος χώρος από αυτόν της ορεινής Ελλάδας, αλλά και της νησιώτικης, για να συναντηθούν οι πιο σύγχρονες έννοιες, αλλά και οι πιο παλιές εμπειρίες: Της οικολογίας, της προστασίας του περιβάλλοντος, της ανάπτυξης ορεινών και γενικά μειονεκτικών περιοχών, της συγκράτησης πληθυσμών, της προβολής του τοπικού πολιτισμού, της τοπικής ιστορίας, των τοπικών μνημείων, της λειτουργίας τοπικών αγορών.

Είναι βέβαια στο χέρι μας όλα αυτά, αλλά ποιος θα τα κάνει; Αυτό το σύγχρονο

βασανιστικό ερώτημα, η αναζήτηση του υποκειμένου, φαίνεται να είναι κοινό σε όλη τη γεωργική - αγροτική - κτηνοτροφική - δασική - μελισσοκομική - αλιευτική Ελλάδα, στεριανή και νησιώτικη, πεδινή και ορεινή. Μια καλή άκρη θα ήταν να αρχίσουμε να συζητάμε τέτοια πράγματα, στους συλλόγους, στα καφενεία, στο Κοινοτικό Συμβούλιο. Αν αυτές οι συζητήσεις καταλήξουν σε ένα τριετές ή πενταετές πρόγραμμα ενεργειών (π.χ. για περιποίηση ορισμένων μνημείων, για οργάνωση ενοικιαζόμενων δωματίων στα χωριά, για έκδοση τουριστικού φυλλαδίου για ξενάγηση στην περιοχή, για οργάνωση αγοράς με τοπικά προϊόντα με πρατήριο στην Αθήνα κ.λπ.) τόσο το καλύτερο. Αν υπάρχει ο στόχος, τότε μπορούν να κινητοποιηθούν και χρηματοδότες (ομογένεια, σύλλογοι, ΕΟΤ, Κοινότητες, Υπ. Πολιτισμού).

Σίγουρο είναι ότι αν γίνει μια καλή αρχή, τότε όλοι θα δουν με άλλο μάτι την προσπάθεια, και η συνέχεια θα είναι πιο εύκολη. Ας μην παρασύρομαι όμως. Είναι εύκολο να δίνει κανείς συμβουλές και γνώμες. Το θέμα όμως είναι ποιος ή ποιοι θα τις υλοποιήσουν. Αν κρίνω από το περιοδικό σας, που αρχικά ήταν ιδέα, και ύστερα έγινε πράξη, και μάλιστα με τον καλύτερο τρόπο, πολλά μπορείτε να κάνετε. Ακόμα και να μαζευτείτε-μαζευτούμε όλοι μαζί και να ανταλλάξουμε ιδέες και γνώμες, σε μια «ημερίδα» με συγκεκριμένο θέμα.

Σας αφήνω γειά, μέχρι το επόμενο ταχυδρομείο. Και μην ξεχνάτε. Περιμένω γραμματά σας, είτε από τις σελίδες του περιοδικού, είτε προσωπικά σε εμένα. Ο διάλογος πάντα ωφελεί.

φιλικά
Ηλίας Γιαννίσης

Λευτέρης Φλούδας

Πολιτιστικός Αύγουστος '93 στην Κυψέλη Άρτας

ΖΩΝΤΑΝΟ ΚΕΦΑΛΟΧΩΡΙ, κτισμένη στους πρόποδες των Τζουμέρκων, η Κυψέλη Άρτας, «κυψέλη» πραγματική, που οι κάτοικοί της σαν μέλισσες τρυγούν το νέκταρ των αγαθών, υλικών, πνευματικών και πολιτιστικών, σ' όλο τον ελλαδικό και τον παγκόσμιο χώρο κι έρχονται και το εναποθέτουν, ιδιαίτερα τους θερινούς μήνες, στη γενέτειρα «Κυψέλη» τους, για να γλυκαίνουν τη ζωή των μόνιμων κατοίκων της, ξεχωριστά των γεροντότερων, που δεν αποφασίζουν με τίποτε να ξεριζωθούν από την πατρική τους γη.

Γι' αυτό το χωριό, με τις περίσσιες ομορφιές, τις ελατόφυτες πλαγιές, τους καταπράσινους κήπους, τα γάργαρα νερά, τα επιβλητικά Τζουμέρκα που σκίζουν το γαλάζιο ουρανό και τη λειτουργική πλατεία με τα πλούσια πλατάνια και τη βραδυνή της μυσταγωγία, γι' αυτούς τους απλούς και δημιουργικούς κατοίκους του χωριού, που το καλοκαίρι ξεπερνούν τους δύο χιλιάδες (2.000), οι πολιτιστικοί φορείς –Σύλλογοι Κυψελιωτών δεν μπορούν και δεν πρέπει να μένουν αδιάφοροι και ασυγκίνητοι.

Έτσι με την άριστη συνεργασία των Συλλόγων των Κυψελιωτών Αθήνας και Άρτας που ξεκίνησε με συναντήσεις από το καλοκαίρι του 1992, συνεχίστηκε το Πάσχα του 1993 και ολοκληρώθηκε στην Ακράτα στις αρχές του καλοκαιριού του 1993, αλλά και με τη συμπαράσταση των άλλων φορέων του χωριού: Εκκλησίας, Κοινότητας και Συνεταιρισμού, οργανώθηκαν το περασμένο καλοκαίρι στην Κυψέλη Άρτας πρωτόγνωρες για τα δεδομένα της περιοχής πολιτιστικές εκδηλώσεις που υπόσχονται πολλά για τη μελλοντική πολιτιστική αναβάθμιση των κατοίκων του χωριού και της περιοχής.

Η έκδοση του καλαίσθητου περιοδικού «Χάος και όψη», χαιρέτιστηκε με ενθουσιασμό στην παρουσίαση που έγινε σε αίθουσα του χωριού στις 13 Αυγούστου από τον Πρόεδρο του Συλλόγου Κυψελιωτών Αθήνας και τη Συντακτική Επιτροπή του περιοδικού. Η ευχή όλων ήταν και είναι το περιοδικό μας να ζήσει χρόνια πολλά, να κρατήσει την ποιότητα, την αντικειμενικότητα, τη σφαιρικότητα, να συμβάλλει στη λύση των προβλημάτων της περιοχής και να βοηθήσει στο πολιτιστικό ανέβασμα των αναγνωστών του και κυρίως των Κυψελιωτών όπου κι αν βρίσκονται.

Η Αδελφότητα Κυψελιωτών Άρτας «Ο Άγιος Γεώργιος», από πενταετίας περίπου ίδρυσε και λειτουργεί στο Γενικό Νοσοκομείο Άρτας Τράπεζα αίματος, για τις ανάγκες των πασχόντων Κυψελιωτών όπου κι αν βρίσκονται. Σ' αυτόν τον τομέα η καλοκαιρινή συνεργασία των δύο συλλόγων ευαισθητοποιήθηκε ιδιαίτερα και την

Τρίτη 17 Αυγούστου οργανώθηκε ημέρα αιμοδοσίας στην αίθουσα του Πνευματικού κέντρου Κυψέλης με συνεργείο που ολοπρόθυμα διέθεσε το τμήμα αιμοδοσίας του Γενικού Νοσοκομείου Άρτας με επικεφαλής τον διευθυντή-ιατρό Χριστόδουλο Παππά. Οι είκοσι (20) περίπου φιάλες αίματος που συγκεντρώθηκαν φυσικά δεν είναι σημαντική ποσότητα για τις ανάγκες σε αίμα, αλλά η αρχή για μαζική οργανωμένη αιμοδοσία έγινε και η όποια προκατάληψη έσπασε. Σε επόμενη αιμοδοσία πιστεύουμε ότι τα αποτελέσματα θα είναι θεαματικά, γιατί το αίμα είναι πολύτιμο αγαθό, η αιμοδοσία δε βλάπτει αλλά ωφελεί τον αιμοδότη, αλλά κυρίως γιατί το αίμα σώζει ζωές. Όταν έχουμε το πρόβλημα της ανάγκης αίματος μπορούμε να αξιολογήσουμε τη διάσταση του θέματος: Αιμοδοσία-Αίμα. Στο Σύλλογο Κυψελιωτών Άρτας υπάρχει πλήρης πίνακας αιμοδοτών και Κυψελιωτών που χρησιμοποίησαν αίμα σε δύσκολες χειρουργικές επεμβάσεις. Ευνόητο είναι ότι, πέρα από την οργανωμένη αιμοδοσία, ο κάθε Κυψελιώτης μπορεί να επισκεφθεί το πλησιέστερο Κρατικό Νοσοκομείο - Τμήμα αιμοδοσίας και να δώσει αίμα για την Τράπεζα αίματος της Αδελφότητας Κυψελιωτών Άρτας «Ο Άγιος Γεώργιος» που λειτουργεί στο Γενικό Νομαρχιακό Νοσοκομείο Άρτας.

Σε κάθε εποχή, αλλά ιδιαίτερα στη σημερινή εκρηκτική εποχή της τεχνολογίας και του καταναλωτισμού, της αμφισβήτησης και της κρίσης των ιδεών και των ιδεολογιών, τα προβλήματα της νεολαίας, της χρυσής ελπίδας κάθε κοινωνίας, είναι πάντα επίκαιρα και άμεσης προτεραιότητας.

Αυτή η αναγκαιότητα συμπεριέλαβε στις καλοκαιρινές πολιτιστικές εκδηλώσεις των συλλόγων μας και την ομιλία-συζήτηση που έγινε στις 22 Αυγούστου στο Κοινοτικό πνευματικό Κέντρο Κυψέλης από τον κοινωνικό λειτουργό και μέλος της εταιρείας προστασίας ανηλίκων Χρήστο Σταύρου με θέμα: «Σχέσεις Γονέων και Παιδιών - Προβλήματα και κίνδυνοι που αντιμετωπίζουν οι Νέοι σήμερα» (Ναρκωτικά, AIDS, Αλκοολισμός κ.λπ.). Προβλήθηκαν ενημερωτικά σλάιντς.

Δεκαπέντε ολόκληρες αυγουστιάτικες μέρες λειτούργησε η έκθεση παιδικού και λογοτεχνικού βιβλίου σε κεντρική αίθουσα στην πλατεία Κυψέλης. Πολλοί οι φίλοι του βιβλίου που την επισκέφτηκαν, κυρίως νεολαίοι. Πολλά βιβλία διατέθηκαν και ο σχολιασμός για την πρωτοβουλία και την οργάνωση ευμενής και ελπιδοφόρος για το βιβλίο γενικά. Πάντα μια έκθεση είναι μια όαση πνευματικής δροσιάς μέσα στην ξηρασία του αποπροσανατολισμού, του υπερκαταναλωτισμού και της ισοπέδωσης των αξιών.

Το κτήμα στη θέση «Αμπέλια» που παραχώρησε για χρήση στην κοινότητα Κυψέλης το Εκκλησιαστικό Συμβούλιο του Αγίου Νικολάου Κυψέλης, με αποκλειστικό σκοπό την άθληση των νέων του χωριού, ζωντάνεψε το καλοκαίρι. Κάθε απόγευμα σχεδόν οι νεολαίοι δούλευαν για τη διαμόρφωση του χώρου, έπαιζαν ποδόσφαιρο και δημιούργησαν σχέσεις συνεργασίας και σωστής φιλίας. Οι αθλητικές συναντήσεις που οργανώθηκαν στα πλαίσια των εκδηλώσεων των Συλλόγων έδωσαν το δικό τους χρώμα και

τ' «Αμπέλια» γνώρισαν ώρες και μέρες έντονης ανθρώπινης παρουσίας. Το «πάμε στο γήπεδο για μπάλα» που έβγαινε από το στόμα των νέων ήταν ένα άκουσμα γλυκόηχο και ανακουφιστικό.

Το «στέκι» αυτό της νεολαίας θέλει δουλειά για να γίνει λειτουργικότερο. Η εκτόνωση από τα προβλήματα και το μόχθο της καθημερινότητας είναι επιβεβλημένη ιδιαίτερα για τον σημερινό άνθρωπο. Η διασκέδαση μέσα από οποιαδήποτε μορφή τέχνης ανακουφίζει και ξεκουράζει. Όταν μια εκδήλωση κεφιού και διασκέδασης συνδυάζεται με το να τιμηθεί ένας νέος άνθρωπος, ένας ωραίος καλλιτέχνης, ο Κυψελιώτης ρεμπέτης Πάνος Σούσος, τότε η εκδήλωση αυτή είναι από πριν αποδεκτή και πετυχημένη.

Έτσι λοιπόν η ρεμπέτικη βραδιά του Σαββάτου της 21ης Αυγούστου στην πλατεία Κυψέλης με το συγκρότημα Γεωργάρα στέφθηκε από επιτυχία. Η ζεστή και βελούδινη φωνή του Παναγιώτη συνέβαλε στη δημιουργία καθολικού κεφιού και μετέτρεψε την πλατεία του χωριού σε μια μεγάλη πίστα χορού.

Η υποβάθμιση του παραδοσιακού πανηγυριού που γινόταν από χρόνια και χρόνια στο εκκλησάκι του Πατροκοσμά στη θέση «Ανεμόζυγος» Κυψέλης στους πρόποδες των Τζουμέρκων προβλημάτισε ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια τις διοικήσεις των Συλλόγων Κυψελιωτών και πήραν την απόφαση για τη σταδιακή αναβάθμιση και προβολή του. Εκεί, στο βράχο που ο Άγιος των Σκλάβων, ο κοσμοκαλόγερος Πατροκοσμάς έστησε το Σταυρό και τον υπαίθριο άμβωνα, εκεί, όπου η ευσέβεια των Χωσεπιτών έστησε το γραφικό και καλαίσθητο εκκλησάκι του Αγίου Κοσμά –άσχετα αν σήμερα η μορφή του αλλοιώθηκε ανεπανόρθωτα και η αρχιτεκτονική του σχεδόν καταστράφηκε– εκεί, όπου γινόταν η τελευταία καλοκαιρινή σύναξη όλων των Τζουμερκιωτών, εκεί στο μαγευτικό χώρο του παρεκκλησίου του Πατροκοσμά, μετά από σχετική έγκριση του Εκκλησιαστικού Συμβουλίου, οι Σύλλογοι Κυψελιωτών Αθήνας και Άρτας οργάνωσαν το Πανηγύρι στις 24 Αυγούστου σαν κορύφωση των Πολιτιστικών εκδηλώσεων του καλοκαιριού. Όλα τα μέλη των δύο συλλόγων δούλεψαν από αρκετό καιρό με πολύ μεράκι και το αποτέλεσμα ήταν εντυπωσιακό. Οργανωμένη εξυπηρέτηση με καφέδες, αναψυκτικά, ποτά, σουβλάκι και λουκουμάκι για τα γεροντάκια. Το παραδοσιακό, λαϊκό μουσικό συγκρότημα έπαιξε για όλους δωρεάν, προσφορά των Συλλόγων. Ο περιφραγμένος βαθύσκωτος χώρος της πλατείας με το αρωματισμένο βουνίσιο χορταράκι δεινοπάθησε χωρίς να μπορεί να διαμαρτυρηθεί όταν κάποιες στιγμές όλοι οι Προσκυνητές έγιναν «χορευταράδες». Το χορευτικό συγκρότημα του συλλόγου Κυψελιωτών Αθήνας έδωσε το δικό του χρώμα με την άριστη εμφάνισή του και η φουστανέλλα έδεσε με τα απαλόκεδρα και τα φαράγγια των Τζουμέρκων. Η συμμετοχή του κόσμου από όλη την περιοχή των Τζουμέρκων πρωτοφανής –προηγήθηκε σχετική διαφήμιση– και όλοι με τη δύση του ήλιου αποχώρησαν με βαθύ αίσθημα ικανοποίησης και με την ευχή «και του χρόνου ακόμα καλύτερα».

Αυτή η ευχή βαραίνει τους ώμους όλων μας για να συνεχιστεί η προσπάθεια με

καλύτερους ρυθμούς, με αρτιότερη οργάνωση, με αναπλήρωση των ελλείψεων κ.λπ. ώστε το πανηγύρι του Πατροκοσμά στην Κυψέλη, στους πρόποδες των Τζουμέρκων με τα μοναδικά απαλόκερδα και τη «μεγάλη βρύση» ν' αναβαθμιστεί, ν' αποκτήσει την παλιά του αίγλη και να γίνει σημείο αναφοράς παράδοσης, ιστορίας, πολιτισμού και προοπτικής για τους απανταχού Κυψελιώτες και Τζουμερκιώτες.

Για το σκοπό αυτό πρέπει όλοι: Σύλλογοι Κυψελιωτών, Κοινότητα, Εκκλησία, Συνεταιρισμός κ.λπ. να συνεργαστούν ώστε: 1) Ο Δρόμος που οδηγεί στον Πατροκοσμά ν' αποκτήσει μόνιμη βατότητα (τεχνικά, χαλικόστρωση). 2) Να επεκταθεί η πλατεία στάθμευσης των αυτοκινήτων 3) Να γίνει διάνοιξη δρόμου γύρω από την πλατεία του Ναού για να υπάρχει είσοδος και έξοδος, 4) Να διευρυνθεί η πλατεία του Ναού με την επέκταση της περίφραξης προς το μέρος του βουνού, 5) Να κλαδευτούν και να λιπανθούν τα δέντρα της πλατείας για καθολικό και βαθύτερο ίσκιο, 6) Να γίνει μόνιμη παραδοσιακή εγκατάσταση (καφενείο, ψησταριά κ.λπ.), 7) Να κατασκευαστεί και δεύτερη βρύση σε άλλο σημείο της πλατείας και 8) Νάναι καλά πάντα οι Κυψελιώτες και οι Τζουμερκιώτες για να πανηγυρίζουν στις 24 Αυγούστου στο βουνό στο εκκλησάκι του Πατροκοσμά και τα βράδια με το καγκελάρι στην κεντρική πλατεία του χωριού.

Ο Πολιτιστικός Αύγουστος 1994 στην Κυψέλη Άρτας αρχίζει από τώρα, δεν είναι γρήγορα και πρέπει νάναι πολύ καλύτερος.

ΠΡΟΣΚΛΗΣΗ

Το Δ.Σ. του Συλλόγου καλεί τα μέλη του σε ετήσια τακτική απολογιστική Γενική Συνέλευση την **Τετάρτη 26 Ιανουαρίου 1994**, στις **5.30 μ.μ.** στην αίθουσα του Συλλόγου, Φαιδριάδων 129, Α. Κυψέλη, με θέματα:

- Απολογισμός πεπραγμένων Δ.Σ. προηγούμενης χρονιάς.
- Οικονομικός απολογισμός και προϋπολογισμός επομένου έτους.
- Έκθεση εξελεγκτικής επιτροπής.

Σε περίπτωση που δεν υπάρξει απαρτία στην πιο πάνω ημερομηνία, η επαναληπτική Γενική Συνέλευση θα πραγματοποιηθεί την επόμενη **Τετάρτη 2 Φεβρουαρίου 1994** στο ίδιο μέρος και ώρα με όσα μέλη και αν παρευρεθούν. Κοινό χρέος όλων των συγχωριανών η παρουσία μας στη Γενική Συνέλευση και σε όλες τις εκδηλώσεις του Συλλόγου

Το Δ.Σ.

Ηλίας Γιαννίρης

Σχολιάζοντας τα (καλώς ή κακώς) ... κείμενα

Πολλά κείμενα ή ειδήσεις δεν παρέχουν αρκετές πληροφορίες ώστε να γραφτεί ένα άρθρο για το περιοδικό. Ωστόσο, είναι κρίμα να μη γίνεται έστω και μια αναφορά σε αυτά, έστω και κάποιο σχόλιο. Σήμερα θα παρουσιάσω μερικά τέτοια κείμενα και ειδήσεις για την κοινή μας ενημέρωση και προβληματισμό.

1. Διάβασα με προσοχή το πολύ ενδιαφέρον άρθρο του Κώστα Αγγέλη στο τελευταίο τεύχος του «Χάος και Όψη», σχετικά με τη λαϊκή τέχνη και τη σύγχρονη πραγματικότητα, και πολλές σκέψεις πυροδοτήθηκαν. Πράγματι, η ίδια η ζωή του ανθρώπου γεννούσε την τέχνη, η ίδια η ζωή ήταν για τον άνθρωπο τέχνη. Η λαϊκή τέχνη δεν είναι φολκλόρ ή ρομαντισμός. Είναι μια δεξαμενή γνώσης για το σύνολο της ζωής του «τότε». Πολλά χρήσιμα πράγματα για το σήμερα έχουμε να μάθουμε για το σύνολο της κοινωνίας του «άλλοτε», και ο πιο καλός και εύληπτος δρόμος είναι μέσω της παραδοσιακής ή λαϊκής τέχνης. Η παραγωγή της τέχνης όμως δεν τελείωσε τότε, ούτε και οι παραγωγοί της τέχνης. «Λαϊκή τέχνη», «αισθητική», παράγουμε όλοι μας καθημερινά. Και όλοι μας έχουμε κάποια κριτήρια να διακρίνουμε αν η τάδε σημερινή εξώπορτα του δείνα σπιτιού είναι «φιλική προς το μάτι μας» ή «εχθρική». Όλοι μας χαρακτηρίζουμε «μερακλή» εκείνον που έχει μια καλοστημένη κληματαριά στην αυλή του. Και ξέρουμε ότι για λόγους επίδειξης κάποιος, στο νέο του σπίτι, έφτιαξε ένα περιμετρικό μπαλκόνι, που ούτε λειτουργικό είναι πάνω στο χωριό, ούτε χρήσιμο. Όλοι μας ξέρουμε, όταν δούμε ένα χωράφι, αν ο ιδιοκτήτης του είναι «τακτικός» και «νοικοκύρης» ή όχι. Και σίγουρα όλους μας ενοχλεί και το παραμικρό σκουπίδι κάτω, άσχετα αν και εμείς οι ίδιοι πετάμε κατά καιρούς διάφορα σκουπίδια όπου νάναι. Η «αισθητική», η «αγωγή», η «τέχνη», ο «τρόπος ζωής» είναι στενά δεμένα. Και αν δεν είμαστε ευχαριστημένοι με το περιβάλλον που έχουμε, με το σπίτι που έχουμε, με τη γειτονιά που έχουμε, τότε η «λαϊκή τέχνη» που δημιουργούμε καθημερινά είναι κακής ποιότητας, τότε η αισθητική που μεταδίδουμε στα παιδιά μας είναι εξίσου κακή. Η ίδια η ζωή του καθένα μας γεννάει την τέχνη, η ίδια η ζωή μας είναι τέχνη, ακόμα και σήμερα, και πάντα. Και τα υλικά αυτής της τέχνης είναι συχνά πολύ κοντά μας και είναι φτηνά. Ασβέστης, πέτρα, ένα δέντρο στην κατάλληλη θέση, μια καλή σκάλα, σωστά κεραμίδια, λογική χρήση του τσιμέντου, ξύλο, μια περιποιημένη γλάστρα εκεί που πρέπει. Όπως λέει και το λαϊκό τραγούδι «κι από λίγο-λίγο, κι από λίγο-λίγο, κι από λίγο-λίγο γίνεται πολύ». Αυτό το ζητούμενο σύγχρονο «πολύ» είναι η απύσχα σημερινή

λαϊκή τέχνη. Και όσο αυτή απουσιάζει τόσο η παλιότερη τέχνη πεθαίνει και μετασχηματίζεται εξ αιτίας μας σε μουσειακό είδος, σε φολκλόρ και σε ρομαντισμό.

2. Έχω στα χέρια μου ένα φυλλάδιο του Ελληνικού Οργανισμού Τουρισμού με τίτλο «Παραδοσιακοί Οικισμοί - Ξενώνες του ΕΟΤ». Πάπιγκο Ηπείρου, Βιζίτσα Πηλίου, Μακρινίτσα Πηλίου, Μηλιές Πηλίου, Κορυσχάδες Κεντρικής Ελλάδας, Μονεμβασιά Πελοποννήσου, Πύργος Καπετανάκου Μάνης, Βάθεια Μάνης, Πύργος Τζανετάκη Γυθείου, Ψαρά, Μεστά Χίου, Οία Σαντορίνης. Τι χρειάζεται άραγε να γίνει για να προστεθούν και μερικοί ξενώνες ακόμα; Για παράδειγμα, Ξενώνας Μονής... Κυψέλης Τζουμέρκων, Ξενώνας... Βουλγαρελίου, Ξενώνας Πουρναρίου; Ποιος θα πάρει την πρωτοβουλία να πάει και να ρωτήσει στον ΕΟΤ, και μετά να κοινοποιήσει κάτι σχετικό για τις απαιτούμενες ενέργειες στο περιοδικό και στα κοινοτικά συμβούλια της περιοχής; Παράλληλα με μια τέτοια διερεύνηση, θα πρέπει να απαντήσουμε και στο εξής: Αν γίνουν ξενώνες στην περιοχή, και αρχίσουν και έρχονται τουρίστες, τι θα τους δείξουμε από την περιοχή; Ποια φυσικά τοπία, ποιες ενδιαφέρουσες ορεινές διαδρομές, τι μουσεία και τι μνημεία; Όλα αυτά πρέπει να πηγαίνουν «πακέτο» για να πετύχει ένα εγχείρημα ορεινού τουρισμού ήπιας κλίμακας που έχουν ανάγκη τα Τζουμέρκα. Ιδού, πεδίων δόξης λαμπρόν! Αρκεί να γίνει η αρχή.

3. Τη Δευτέρα 1.11.1993 δημοσιεύτηκε στο Ενημερωτικό Δελτίο του ΤΕΕ μια προκήρυξη για μια ολοκληρωμένη αναπτυξιακή μελέτη της περιοχής Δυτικών Τζουμέρκων, με προεκτίμηση αμοιβής τριάντισι εκατομμύρια δραχ. «Πολύ ωραία», θα πείτε, «και εμείς Δυτικά Τζουμέρκα είμαστε». Δεν φαίνεται όμως νάναι έτσι τα πράγματα, και καλό θα ήταν η Τοπική Αυτοδιοίκηση της περιοχής Δυτικών Τζουμέρκων του νομού Άρτας να ενεργοποιηθεί λιγάκι και να μάθει περισσότερα για αυτή τη μελέτη. Γιατί ο φορέας που προκήρυξε τη μελέτη είναι ο Αναπτυξιακός Σύνδεσμος Δυτικών Τζουμέρκων με έδρα την Κοινότητα Πετροβουνίου του Νομού Ιωαννίνων! Πιθανότατα λοιπόν να μην περιλαμβάνεται η περιοχή των Τζουμέρκων της Άρτας, αφού η μελέτη θα είναι για τα όρια της διοικητικής ευθύνης του εν λόγω Συνδέσμου. Τώρα που γράφονται αυτές οι γραμμές μάλλον θα έχει γίνει η επιλογή του μελετητή. Ωστόσο, ποτέ δεν είναι αργά. Το να βρεθεί τώρα ο μελετητής, να επιδιωχθεί συνεργασία μαζί του, να του δοθούν κατευθύνσεις και στοιχεία, ώστε, έναντι συμπληρωματικής αμοιβής, να συμπεριλάβει και την περιοχή των Δυτικών Τζουμέρκων της Άρτας είναι κάτι που μπορεί να γίνει. Άλλωστε, και η μελέτη αυτή θα είναι μισή αν δεν συμπεριληφθούν όλα τα Δυτικά Τζουμέρκα. Με το αίτημα της συνολικότητας θα μπορούσαν να ζητήσουν οι Κοινότητες των Τζουμέρκων της Άρτας συμπληρωματική χρηματοδότηση της προκηρυχθείσας μελέτης από το ΥΠΕΧΩΔΕ, ή συμπληρωματική μελέτη από το μελετητικό δυναμικό της ΕΕΤΑΑ. Το σίγουρο είναι ένα: Είναι θετικότατο να υπάρξει κάποια μελέτη για την περιοχή και αυτός πρέπει να είναι ο στόχος.

Αγαπητοί Φίλοι και Συνεργάτες

Η έκδοση και κυκλοφορία του δεύτερου τεύχους του περιοδικού μας «Χάος και όψη» είναι γεγονός. Τα συγχαρητήρια ανήκουν σ' όλους όσους συμβάλλουν, μ' οποιοδήποτε τρόπο, σ' αυτή την πρωτοπόρα και φιλόδοξη, γιατί όχι, έκδοση.

Ήθελα, όμως, ως συνεργάτης του περιοδικού και ως άνθρωπος που ασχολήθηκα για δεκαετίες με τα πολιτιστικά και την ανάπτυξη του χωριού μας και της ευρύτερης περιοχής, να θέσω στους Συλλόγους που εκδίδουν το περιοδικό μας, τη συντακτική επιτροπή, και τους αναγνώστες, Κυψελιώτες και μη, του περιοδικού μας, κάποιες σκέψεις και προβληματισμούς μου για την πορεία του περιοδικού, ώστε ν' αποτελέσουν αφορμή για διάλογο μέσα από τις σελίδες του με τελικό στόχο την καθιέρωση και αποδοχή του περιοδικού απ' όλους, αν είναι δυνατό.

Το περιοδικό «Χάος και όψη» πραγματικά κάλυψε ένα μεγάλο κενό, μια επιτακτική ανάγκη επικοινωνίας και όσοι είχαν την ιδέα της έκδοσής του, πιστεύω, ότι πρώτιστα κινήθηκαν απ' αυτή την ανάγκη και φυσικά από την ανάγκη πολιτιστικής προσφοράς και συμβολής στην ανάπτυξη της περιοχής των Τζουμέρκων και ιδιαίτερα της γενέτειρας Κυψέλης Άρτας.

Το ερώτημα είναι –μετά τα δύο τεύχη που εκδόθηκαν και κυκλοφόρησαν– το περιοδικό αρέσει, ικανοποιεί, καλύπτει τους στόχους του; Ο μέσος Κυψελιώτης ή ο μέσος πολίτης-αναγνώστης το αγκάλιασε, αναμένει με λαχτάρα την επόμενη έκδοσή του, τον εκφράζει;

Δύσκολο το έργο της Συντακτικής Επιτροπής του περιοδικού. Πρέπει να μην ξεφεύγει από τους στόχους του περιοδικού, αλλά και μαζί να ικανοποιεί το διανοητικό, πνευματικό και μορφωτικό επίπεδο όλων, αν είναι δυνατό, ή έστω των περισσοτέρων από τους αναγνώστες του. Πρέπει να ευαισθητοποιεί, να προβληματίζει και να ανεβάζει με την ποικίλη και επιλεγμένη ύλη. Κατά την άποψή μου το περιοδικό πρέπει να περιστρέφεται κυρίως στους άξονες: 1) Επικοινωνία - Ενημέρωση Κυψελιωτών, 2) Ανάπτυξη Κυψέλης και ευρύτερης περιοχής, 3) Ιστορία - Παράδοση, 4) Τέχνη - Πολιτισμός και 5) Κοινωνικά θέματα - Οικολογία.

Οι πνευματικές προσωπικές αναζητήσεις και προβληματισμοί των συντακτών των άρθρων-κειμένων του περιοδικού και των μελών της συντακτικής επιτροπής, που με πολύ μεράκι και κόπο προσπαθούν, δεν πρέπει να είναι αυτοσκοπός. Οι προσπάθειες και τα κείμενα-ύλη πρέπει να στοχεύουν κύρια στο πνευματικό και πολιτιστικό ανέβασμα των αναγνωστών και στην ανάπτυξη του χωριού και της περιοχής. Η τροφή-ύλη πρέπει να αφομοιώνεται από τους πολλούς και κυρίως τους Κυψελιώτες στο χωριό και την πόλη, στην Ελλάδα και το εξωτερικό, στο εργοστάσιο και το γραφείο, στο γιαπί και το πανεπιστήμιο. Πρέπει, πιστεύω, η ύλη να είναι εύπεπτη, βασικά, λιτή και προσιτή, ποικίλη και γιατί όχι π.χ. να αναφέρεται και σε ειδήσεις από το χωριό, σε

χαρές και σε λύπες των συγχωριανών μας.

Τα καταστατικά των Συλλόγων-Αδελφοτήτων των Κυψελιωτών Αθήνας, Άρτας και Αγρινίου είχαν και έχουν ένα σκοπό, να μη σπάσουν οι κρίκοι της μεγάλης αλυσίδας που ενώνει τους Κυψελιώτες, όπου κι αν βρίσκονται.

Το περιοδικό μας «Χάος και όψη» αποτελεί το εχέγγυο για τη σφυρηλάτηση της ενότητας, για να γίνουν πιο στέρεοι και λαμπεροί οι κρίκοι της «κυψελιώτικης αλυσίδας».

Ας το αγαπήσουμε όλοι μας το περιοδικό μας, ας το στηρίξουμε με κάθε τρόπο, ας γράψουμε τις απόψεις μας για ένα γόνιμο και εποικοδομητικό διάλογο, μέσα απ' αυτό, για όλα τα θέματα. Θα τα καταφέρουμε.

Ευχαριστώ για τη φιλοξενία
Λευτέρης Φλούδας

